

DİVAN EDEBİYATINDA HİKÂYE

I

AGÂH SIRRI LEVEND

Ümmet çağındaki Türk edebiyatında hikâye türünün ilk kaynağı, Kur'an'daki kıssalar, dervişler arasında yayılmaya başlayan enbiya ve evliya-menkabeleri, din ulularının efsaneleştirilmiş kişilikleri ve kahramanlıkları çevresinde beliren söylentilerdir. Dinin emrettiği "cihad"ın eriştireceği şehitlik ve gazilik aşamasının ululuğu inancı, olağanüstü yiğitliklere karşı halkın beslediği hayranlık duygusu, yeni dinin esaslarına sımsıkı bağlanmak ihtiyacı, bu ortamı hazırlamıştır.

En eski manzum hikâyelerden biri olan, Ali'nin H. 630 = M. 1232'de yazdığı *Yusuf Kıssası*, önce *Tevrat*'ta geçtikten sonra Kur'an'da da yer almış ve "ahsenü'l-kasas" olarak vasıflandırılmıştır. Daha sonraları, Üveysü'l-Karenî, İbrahim Edhem gibi din ulularının kıssaları, Peygamber'in müşriklerle yaptığı gazalar ve gösterdiği mucizeler, Halife Ali'nin devletlerle çarpışması ve yarattığı olağanüstü kahramanlıklar, hep birer hikâye konusu olarak ele alınmış ve işlenmiştir: *Gazavat-ı Rasulullah (Mukaffa' Cengi)*, *Gazavat-ı Emirü'l-Mü'minin Ali (Feth-i Kal'a-i Selasil)*, *Cenadil Kalesi Manzumesi*, *Gazavat-ı Aremrem b.Musallat*, *Gazavat-ı Kıssa-i Mukaffa'* (Ali Cengi), *Kıssa-i Kahkaha* (Ali Cengi), elimizde bulunan manzum hikâyelerin eskilerindendir.

Bu manzum hikâyeler, Ali'nin nerede yazıldığı bilinmeyen *Yusuf Kıssası* bir yana bırakılırsa, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan sonra XIV. yüzyılda Anadolu'da kaleme alınmıştır.

İlk mensur hikâyeler arasında, *Battal-name*, *Danışmend-name*, *Hamza-name*, *Ebu Müsüm*, en tanınmış olanlarıdır. Bu hikâyeler, daha XIII. yüzyılda Selçuk İmparatorluğu'nun son devirlerinde Anadolu'da geniş halk yığınları arasında biliniyor ve okunuyordu.

Ancak şurasını gözönünde tutmak gerekir. Bu devirlerde, Türk toplumunda işbölümü kesinlikle yerleşmemiş, tabakalaşma henüz gelişmemişti. Gerçi Selçuklular, meydana getirdikleri sanat eserleri ve bilim ku-

rumlarıyla yüksek bir uygarlık katına erişmişlerdi. İran zevki ve kültürü de ilgili çevrelerde yaygın bir halde bulunuyordu. Ancak, bu kültürle yağrulmuş olanları bir yana bırakırsak, devlet adamlarının çoğu, içten gelen bir duygu ile, bu halk hikâyelerine yabancı kalmıyorlar ve bunları seve seve dinliyorlardı. Bu bakımdan ilk devirlerdeki bu halk hikâyelerinin toplumca benimsendiği, yüksek çevrelerde geniş ilgi uyandırdığı kesinlikle söylenebilir.

Saray hayatının gelişmesi, İran edebiyatının sürüm kazanması, saray çevresinde toplanan şairlerin bu etki altında eserlerini kaleme almaya başlamalarıyla, hikâye türü genişler ve divan edebiyatındaki hikâye, halk hikâyelerinden ayrılır. Fars edebiyatı, hikâye türünde de örnek olmaya başlar. Fars edebiyatındaki ilk hikâyeler *Vamık u Azra*, *Yusuf u Züleyha* mesnevîleridir. Ancak bu konuda ilk üstat Genceli Nizami'dir. "Penc Genc" adını verdiği hamsesinin nazirini meydana getirmek, hiç değilse mesnevî vadisine girmek, şairlerce başlıca dilek olmuştur.

HIKÂYELERİ SINIFLANDIRMA:

Divan edebiyatı çerçevesi içinde kaleme alınmış hikâyeler önce ikiye ayrılabilir :

1 - Konuları kutsal kitaplardan, ya da Arap ve Fars edebiyatlarından alınmış anonim hikâyeler. Manzum olanlardan Yusuf ve Züleyha, Leylâ ve Mecnun, Husrev ve Şirin hikâyeleri gibi. Mensur olanlardan da Süleyman-name, Kelile ve Dimne gibi.

2 - Konuları ulusal hayatımızdan alınmış yerli hikâyeler. Bunlar daha çok küçük hikâyelerdir. Manzum olanlardan : Taşhıcalı Yahya'nın *Usul-name*, Atai'nin *Heft Han*, Cinani'nin *Ravzatu'l-Cinan* mesnevîlerindeki hikâyelerle, Sabit'in *Dere-name*, *Berber-name* mesnevîleri gibi. Mensur olanlardan da : *Hikâyet-i Meker-i Zenan*, *Bindirdirek Batakhanesi* gibi.

Hikâyeleri konularına ve niteliklerine göre de şöyle ayrabiliriz :

Dinî konular, enbiya ve evliya menkabeleri: *Üveysü'l-Karenî*, *Şeyh San'an*, *Camasb-name*, *Mansur-name*, *Yusuf u Züleyha*, *Kıssa-i Musa ve Hızır*, *Süleyman-name* gibi.

Aşk hikâyeleri: *Leylâ ve Mecnun* gibi.

Kahramanları tarihten alınmış hikâyeler: *Husrev ü Şirin*, *İskender-name*, *Behram-ı Gûr* (*Heft Peyker*, *Seb'a-i Seyyar*) gibi.

Temsili hikâyeler: *Gül ü Bülbül*, *Şem' ü Pervane*, *Mihr ü Müşteri*, *Hilal ü Bedr* gibi.

Tasavvufî hikâyeler: *Selâman u Ebsal*, *Hüsn ü Aşk*, *Can u Canan*, *Gülşen-i Aşk* gibi.

Serüven hikâyeleri: *Vamık u Azra*, *Vîs ü Râmin*, *Hayrabad* gibi.

Sergüzeşt-name ve hasbihal yollu hikâyeler: *Fürkat-name*, *Derd-name*, *Heves-name* gibi.

+ Hikâyeler, yapısı ve kahramanlarının durumu bakımından da ayrılabilir: *Yusuf u Züleyha*, *Husrev ü Şirin*, *Cemşid u Hurşid*, *Cemşid u Ferahşad*, *Leylâ vü Mecnun*, *Gül ü Husrev*, *Süheyl ü Nevbahar*, *Mihr ü Mah*, *Mihr ü Vefa*, *Şah ü Geda*, *Vîs ü Râmin*, *Vamık u Azra*, *Varka vü Gülşah* gibi çift kahramanlı aşk hikâyeleri.

İskender ve Behram Şah hikâyeleri gibi tek kahramanı eksen yapan hikâyeler. Sergüzeşt-nameler ve hasbihaller de ayrı bir kol olarak buraya eklenebilir.

Çift kahramanlı aşk hikâyelerine de, yine çift kahramanlı olan *Hüsn ü Aşk*, *Selâman u Ebsal*, *Gül ü Bülbül*, *Şem' ü Pervane* gibi tasavvufî ve temsili hikâyeleri de ekleyebiliriz.

HİKÂYELERİN KADROSU:

Mesnevî tarzındaki hikâyelerde konuya doğrudan doğruya girilmez. Önce bir başlangıç, tevhit, münacat, na't, zamane padişahına övgü, sebep-i te'lif manzumeleri yer alır. Tevhit, münacat ve na't, birden çok da olabilir. Bunları tasavvufî küçük manzumeler de izleyebilir. Bundan sonra "Agaz-ı Dastan" başlığı altında maksada geçilerek hikâyeye girilir. Kimi kez kahramanların ağzından gazeller, terci' ve terkib-i bendler söylenir. Bir bölümden ötekine geçerken hale uygun küçük hikâyeler, fıkralar anlatılır. Kimi kez bahis sonlarında ikişer beyitle sakîye seslenilir. Hikâye bittikten sonra yine zamane padişahı övülür. Şairin kendisinden bahseden "hasbihal" manzumeleri sıralanır. Sonunda "hâtîme" başlıklı manzume ile eser biter. Hatimede ebced hesabıyla, ya da doğrudan doğruya eserin yazıldığı tarihin, beyit sayısının verildiği de olur.

Eserin "sebeb-i te'lif" bölümü gelenekseldir. Şair bu bölümde eserini niçin yazdığını anlatır. Şairi heveslendiren şöyle bir nedendir: Şair, bir yaz sabahı kırda arkadaşları arasında, ya da dost toplantısındadır. Meclisde bulunanlardan biri koynundan bir kitap çıkarıp uzatır. Bu, İran şairlerinden

birinin güzel bir eseridir: “Ne olur bizde de böyle bir eser yazacak şair çıksa” der. Başka biri, şairi göstererek uzun uzun övdükten sonra, bu işi ancak onun becerebileceğini söyler. Şair önce nazlanır, özürler diler. Ama sonunda, bunun bir sınav olduğunu düşünerek öneriyi kabul edip eserine başlar.

Sebeb-i te’lifde, şöyle bir neden de gösterilir: Şair sıkıntılı ve üzgündür. Biraz gönlünü eğlendirmek üzere bir sabah kıra çıkar, ya da evinin bir köşesine çekilerek düşünür. O sırada “hâtif”den bir ses duyar. Hâtif şaire şöyle demektedir: “Ne duruyorsun, padişaha, ya da büyüklerden birine “arz-ı hulus” etmenin zamanıdır. Sen ki zamane şairlerinin en üstünüsün. Bundan önceki eserlerin buna tanıktır. Hemen bir eser yazarak görevini yerine getir”. Şair bu uyarı ile kendine gelir. Hemen bir eser yazmak üzere çalışmaya başlar. İşte bunlara benzer bir neden, “sebeb-i te’lif” bölümünün başlıca konusudur. Şairin asıl amacı hayır ile anılmak, unutulmaktan kurtulmaktır.

HIKÂYELERİN KARAKTERİ:

Konu ne olursa olsun, hikâyelerin başlıca karakteri, görüldüğü işidilmemiş olayların bir masal havası içinde sıralanmış olmasıdır. Gerçi bunlar, salt hayale dayanan ve gerçekleşmesi aslâ mümkün olmayan olayların birbirine eklenip düğümlenmesiyle meydana gelen masallar değildir. Ancak, *Vamık u Azra* gibi öyleleri de vardır ki, cinler, periler ve birbirini kovalayan şaşırıncı olayları sıralamakla masal sınırına yaklaşmıştır. Tarihsel büyük bir kişinin serüvenlerini anlatan *İskender-name* bile, aklın ve mantığın almayacağı nice olaylarla doludur. Yine örneğin, *Nevai’nin Ferhad ü Şirin* mesnevîsinde Ferhat, gereken tılsımı elde etmek için korkunç devler ve ateş saçan ejderlerle savaşarak yolunu açar. Bu olaylar masaldan başka bir şey değildir. Şüphesiz bunlar eserin ağırlık merkezi sayılmaz. Amaca varıncaya dek kullanılan motiflerdir. Ancak, şairler bu gibi örnekleri vermekle, masala kaçmaktan kendilerini alamamışlar, okuyucuda merak ve heyecan uyandırmayı bir hüner saymışlardır. Tutmacı’nın Attar’dan çevirdiği *Gül ü Husrev* mesnevîsi bunlardan biridir. Bir cümle ile belirtmek gerekirse, bu gibi hikâyelerde konu bir araç, hüner göstermek amaç, şaşkınlık uyandırmak da esastır. Bu karakteri taşıyan hikâyelerde:

- d) Yer ve zaman kaydı yoktur.
- b) Konuda birlik aranmaz. Bölümler, olayların gelişimi içinde birbirine eklenmiş parçalar gibidir.
- c) Tabiat tasvirleri gerçeğe uygun değildir, yapmadır.

ç) Kahramanlarla tiplerde ve kahramanların davranışlarında tabiiilik yoktur.

d) Olayların gelişimini izlerken, nasıl ve niçin gibi soruların cevabı bulunmaz.

HİKÂYELERİN KAHRAMANLARI:

Başlıca kahramanlar, padişahlar, şehzadeler ve padişah kızlarıdır. Padişahlar Cemşit gibi hazinelere sahiptirler. Dilediklerinde, hemen hazinelerini açıp avuç avuç altın, inci, mücevher saçarlar. Cesaretli ve adaletlidirler, yerine göre zalim, korkak ve hain de olabilirler.

Hepsi de hikâyenin başında adaletli gösterildiği halde, sonradan zulmünden dolayı gözlerine mil çekilen şahlar da vardır. Şeyhî, Hürmüz Şah için:

Dil ü cânile Hürmüz dād iderdi
Cihāmı ‘adlile ābād iderdi

dediği halde, sonunda zulmü yüzünden Hürmüz’ün gözüne mil çekilmiştir.

Pehlevanlıkta Rüstem gibi güçlüdürler. Avda karşılarına çıkan arslanı bir vuruşta ikiye bölerler. Hikâyenin öteki kahramanları da, yüzlerce kişiye karşı koyacak yiğitliktedirler. Ellerinde kılıç, kendilerini saranlardan kimini kırıp öldürerek, kimini kaçıarak kurtulurlar.

Şehzadeler dört yaşında okumaya başlayıp, on yaşına dek bütün bilimleri edinirler. Sonra ata binmeyi, silâh ve kalkan kullanmayı öğrenerek olağanüstü yetişirler.

Ahmet Rızvan, *Husrev ü Şirin* mesnevîsinde, Husrev’in küçük yaşta bütün bilgileri edinip bir kahraman olarak yetiştiğini şöyle açıklıyor:

Tabîî vü riyâzî vü İlahî
Fünûnı cümle bilmişdi kemâhî
Şu deñlü ma’rifet kılmışdı hâşıl
Maķâm-ı ‘arife olmuşdı vâşıl

.....
Çū ‘ilm ü ma’rifet kaydını görđi
Sipâhilik yolına gitdi tırdı
Getürdiler hemân-dem esb-i Tâzî
K’ide şemşirile nîzeyle bâzî
Mübârizler kamu ta’lime geldi
Savaş ahvâlini tefhîme geldi

Makam-ı arif'e erişen Husrev, eserin sonunda vezir Büzürk Ümmid'e "ma'rifet-i Barî" üzerine sorular sorar.

Kızlar da kapalı harem çevresinde dadılar, cariyeler, güzel kızlar içinde yetiştirilir. Ancak bunlar da sırası gelince arslanı avlayabilirler.

Şeyhî'nin *Husrev ü Şirin*'inde şöyle bir tablo vardır: Şirin çeşme başında uykuya dalmak üzere iken, atının kişnemesinden huylanarak gözlerini açar. Bakar ki bir arslan geliyor. Atına sıçrayabilse kaçabilecektir. Ama hemen davranamazsa, arslan atını da kendini de parçalayabilir. Şirin bunu kestirince, elindeki yaya okunu telaşsızca yerleştirir, ceylanı yakalamış olan arslanı bir vuruşta öldürür:

Elinde okı yayı hâzır idi
 Bu şîrûn cünbişine nâzır idi
 Bırakdı şestine tîr-i hadengi
 Geyik gör k'ider arslanile cengi
 Solnu gözleyürek çekdi şağa
 Girür peykân avuca gez kulağa
 Şan oldu Şems burcı Kavs'e mâyil
 Haseddendür Esed Mâh'a mukâbil
 Çü şeşdi 'ukde-i tîri girihden
 Tutuldu sem'-i Zühre şavt-ı zıhdan
 Ol âhû eyle atdı kînesinden
 Ki şîrûn deldi bağrın sînesinden

Kızlar, içki sofrası kurdurup haftalarca içebilirler. Tutmacı, *Gül ü Husrev* mesnevîsinde Gül'ün içki meclisi kurdurduğunu şöyle anlatıyor:

Pes ol Şâh-ı cihân u hür-ı cennet
 Diledi bâğ içinde kıla şöhet
 Buyurdu ol nigârîn kullarına
 Cihân bendeydi aña kulları ne
 Ki havz öñinde şaluñuz bisâti
 Ki anda kıluram bugün neşâti
 İledüp bâr-gâhı anda kuruñ
 Şarâb ü nuql (u) muṭrib de getürüñ

Kızlar, çeşitli serüvenlerden el değmemiş olarak çıkarlar. "Ana"nın hikâyelerde rolü pek yoktur.

İkinci derecede kahramanlar ve tipler: Vezir, nedim, musahip, da dı, rakip, elçi, kocakarı, hileci adam vb. dir. Bunlar hikâyenin yürü-

mesinde ayrı roller alırlar. Vezirler ya adaletli ve padişaha sadık, ya da zalim, sinsî, hırsız ve fırsat gözeticidirler.

Dadının, ikinci plânda olmakla birlikte, rolü büyüktür. O görmüş geçirmiş olacak, kızın her sırrını bilecek, gerektiği anda tedbir alıp ona yardım edecektir. Dadı fitneci, kalles de olabilir.

Hamdullah Hamdi, *Yusuf u Züleyha* mesnevîsinde Züleyha'nın dadısını şöyle tasvir ediyor:

Varidi dâyelerde bir dâye
 Sihir iderdi füsün ile aya
 Sihirle mâr gibi Mârût'ı
 Çâha şalaydı belki Hârût'ı
 Āteşe şalsa nâl-i zülfi mişâl
 Toldururdu cihâna fitne vü âl
 Fitne fenninde eylese tederis
 Sebağ alurdu diz çöküp iblîs
 Odı suyile cem'ide dilese
 Mâhdan mihrî men'ide dilese
 Nice ma'sûka 'âşîk olmuşidi
 'İşk tavrında fâyîk olmuşidi

Rakip kaçınılmaz bir tiptir:

Qande kim mihr-i vaşl ola lâmi'
 Olur elbette aña bir mâni'
 Kime kim hem-dem olsa bir hōş yâr
 Aña elbette buhnur ağıyâr
 Her kime kim müyesser ola habîb
 Olur elbette ol arada rakîb

Rakibi aradan kaldırmak için bir hile düşünülecektir. Bulunan çare, hileci bir adam, ya da çirkin ve kötü ruhlu bir kocakarı elde edilerek, rakibi bir oyunla yok etmektir. Bu çok çirkin bir tiptir. Ahmet Rızvan, *Husrev ü Şirin* mesnevîsinde kocakarını şöyle tasvir ediyor:

Meğer varidi bir cādū 'acūze
 Ki çoğ eskitmişidi keş ü müze
 İşi telbîsidi tezvîr ü vesvâs
 Ki mekrinden anuñ ürkerdi hannâs
 Būğü itse yire taşlar yağardı
 Meh-i çerhü inek bigi şağardı

Kerihidi begâyet zîst-çihre
 Boyanurdu görenler anı Zühre
 Görenüñ korçudan ödi şıdurdu
 Teninden cânı ürkerdi giderdi
 Gözinüñ şîşesi pür-semm-i kâtil
 Toliyidi içi zehri- helâhil
 Gözi tokundığı kalmazdı diri
 Yüzini görenüñ güridi yiri
 Başu tazlak saçu dökülmişidi
 Bili şarsaş iki bükülmişidi
 Koca pisler bigi söylerdi sözi
 Tolu dökmiş poça beñzerdi yüzi

Celilî'nin *Husrev ü Şirin*'inde kocakarı şöyle tasvir edilmiştir:

Leb-i gür üzre tâbüt-ı mu'allak
 Lebi üstinde ol bînîdür elhak
 Dehân-ı çâki dehliz-i 'ademdür
 İki leb şan der-i endüh-ı gamdur
 Ser-i bîninde ağzı çâh-ı nâpâk
 Ecel pâyında şan bir keşdür çâk
 Cebîni tahtadan bir köhne dîvâr
 Kaşu dîvâr üstinde siyeh mâr
 İki pistânı şan müşt-i yek-engüşt
 Ecel dîvârıdur ol müşte hem püşt
 Yüzi kara kedü-yı zift bigi
 Gözi gök şîşe-i pür-neft bigi
 Dehân içre zebânı kılsa güftâr
 Kımlıdar gür içinde şan ser-i mâr

HIKÂYELERDE AŞK:

Aşk hemen her hikâyede en büyük rolü oynar. Hikâyelerin kimisinde aşk eksen durumundadır; bütün olaylar aşk yöresinde döner. Bu elbet insanca aşktır. Ancak şair bu aşkı İlâhileştirmek hevesine kapılabilir. O zaman hikâyenin ağırlık merkezi oraya kaymış olur. Bu parçalar hikâyelerin en lirik bölümleridir.

Aşk birdenbire gelir. Tutmacı, *Gül ü Husrev* mesnevîsinde Gül'ün Hürmüz'ün yüzünü uzaktan görünce hemen aşık oluşunu şöyle anlatıyor:

Gül'ün çün nergisi ol mâha düşdi
 Tutup müşkîn kemendi şâha düşdi

Cemâli şevkı ilişip cânına
 Gül'ün od düşdi nâgeh hürmenine
 Gözi gönlini anuñ eyle kapdı
 Ki 'aqluñ kapısın sevdâsı yepdi
 Virüp gönlini şöyle oldı mağbün
 Ki gözden gönli oldı garka-i hün

Aşık, sevgilisini görünce hemen kendini kaybedip yere düşer. Artık onun işi gücü, göğsünü parçalayıp ağlamak, inleyip başını taştan taşa vurmaktır. Oysa gerçek aşık sırrını herkese söylemeyecektir.

Hayalî, bir gazelinde şöyle diyor:

Yâr ile hem-şöhbet ol cisminde cânuñ duymasun
 Hâlet-i 'ışkı hikâyet kıl zebânuñ duymasun

Aşık aya, güneşe, dağlara, taşlara seslenir; derdine onların da ortak olmasını ister. Bu halinde ona övüt vermeye kalkanlar bulunur. Bu gibiler ham ruhlu kişilerdir.

Asıl hikâyelerde yer alan, dilberlerin yüzünü bile görmeden kulaktan ya da resmine bakarak aşık olmalarıdır. Şeyhî, *Husrev ü Şirin* mesnevîsinde şöyle diyor:

Mesel kim didiler elbette hağdur
 Ki gözden ilerü 'aşık kulakdur

Celîlî, *Husrev ü Şirin* mesnevîsinde şöyle diyor:

Dimişlerdür gelenler bizden öñdin
 Ki kulak 'aşık olur gözden öñdin

Tutmacı, *Gül ü Husrev* mesnevîsinde, Gül'ün güzelliğinin cihana yayıldığını, işidenlerin aşık olduğunu şöyle anlatıyor:

Cihâna şol kadar çavı yayıldı
 Ki görmedin niceler 'aşık oldı

Hamdullah Hamdi, *Yusuf u Züleyha* mesnevîsinde şöyle söylüyor:

'İşka olmaz sebeb hemân didâr
 Yaturur anı gâh olur güftâr
 Sözi dellâle tek olur dil-keş
 'Âşka güşden şalar âteş

Kemal Paşaoğlu, *Yusuf u Züleyha* mesnevîsinde şöyle söylüyor:

Eyitdi Yüsuf'a ey mihr-i rüşen
 İştüdüm ay yüzüñ vaşfin irakdan

Kulağdan 'âşık oldum gün yüzüne
 Gelüp çün kim kulağ urdum sözüne
 Sözüñ dürrine urdum çün şadef güş
 İçimden 'ışk bahrı eyledi cüş

Celîf, *Husrev ü Şirin* mesnevîsinde Şirin'in Husrev'in resmini görünce aşık olduğunu şöyle anlatıyor:

Çü Şirîn gördi bir nūr-ı muşavver
 Harîr üstinde naqş-ı hūr-peyker
 Hemân-dem cân u dilden 'âşık oldu
 Görüp 'Azrâ'yı şankim Vâmık oldu

Düşde de aşık olunur: Kemal Paşaoğlu, *Yusuf u Züleyha* mesnevîsinde, Züleyha'nın Yusuf'a düşde aşık olduğunu şöyle anlatıyor:

Gözine görününce ol perî-veş
 Bu mâhuñ hırmenine urdı âteş
 Hadeng-i gamzesile hasta oldu
 Kemend-i zülfile pâ-beste oldu

Çift kahramanlı aşk hikâyelerinde sonuç hepsinde başka başkadır. Leylâ ile Mecnun mesnevîlerinde aşk çok kez İlâhidir. İki sevgili buluşunca aradan ikilik kalkmış olur. Husrev ile Şirin'de iki sevgili evlenerek birbirine kavuşur. Yusuf ile Züleyha'da, Züleyha Yusuf'a kavuştuktan sonra ihtirası sönerken kendini Mevlâya verir. Hamdullah Hamdi, *Yusuf u Züleyha*'da şöyle söylüyor:

'İşk ikilik hicâbın eyledi hark
 Ne tefâvüt kodı arada ne fark
 Hâlet-i 'ışk çünki buldı kemâl
 İtdi ma'sûkı 'âşık hem-hâl
 Çün Züleyhâ'yı zinde eyledi 'ışk
 Anı Mevlâ'ya bende eyledi 'ışk

HIKÂYELERİN YAPISI VE BAŞLICA MOTİFLER:

Çift kahramanlı hikâyelerin yapısı başlangıçta hemen hemen birdir. Çok güçlü ve zengin bir şah vardır. Her bakımdan mutlu olan bu şah, yalnız oğlu olmadığı için dertlidir.

Süheyl ü Nevbahar'da Bahar Şah'ın kırk karısı, ikiyüz cariyesi olduğu halde çocuğu yoktur.

Bu kâmusile oğlamı yoğidi
Anuñ guşşası fikri key çoğidi

Şeyhî, *Husrev ü Şirin*'de Hürmüz Şah'ı şöyle anlatıyor:

Egerçi evce irmişdi şerefde
Ve likin dürri yoğidi şadefde
Oğul dizârına ol resme muhtâc
Ki şuya teşne aş u etmege aç

Lamiî, *Vamık u Azra* mesnevîsinde Taymus Şah için şöyle diyor:

Gerçi her maşşud aña virmişdi dest
Lik biferzend idi gönli şikest

Lamiî, *Selâman ü Ebsal* mesnevisin de, oğlu olmadığı için üzgün olan Şah'ı şöyle anlatıyor:

‘İzz.ü devletden degül bir zerre kem
Cânı olmuş garq-ı envâr-ı kerem
Lik düşdi gönline fikr-i halef
Genç ü renci olmaya tâ kim telef
Her kimüñ dünyâda hoş ferzendi var
Devlet-i ‘ukbâ ile peyvendi var

Münirî, *Mihr ü Müşteri* mesnevîsinde Şapur Şah ile vezirinin oğulları olmadığı için üzgün olduklarını şöyle anlatıyor:

Ne isterlerse virmişdi Hudâvend
Hemân eksükleri kalmışdı ferzend

Çocukları olmayan bu şahlar Tanrı'ya dualar ederler, adaklar adarlar, nezirlerde bulunurlar. Tanrı dualarını kabul edip onlara çocuk ihsan eder. Bu doğan çocuk çok güzel bir oğlandır. Bunu görenler deli divane olurlar. Münecimler çocuğun talihini anlamak için yıldızına bakarlar. Çocuk aşk yüzünden bahtsız olacaktır. Bu başlangıçtan sonra her hikâye kendi yolunda ilerler.

Her hikâyede içki meclisleri, şölenler, düğün törenleri, padişah divanları, ceyiz alayları, armağanlar sırasıyla yer alır. Şeyhî'nin *Husrev ü Şirin*'inden:

İşidüp Husrev oldı hurrem ü şâd
Cihân kaygularından pāk ü âzād
İçi tışı bulup nūr-ı beşâret
Ferahdan eyledi ‘ayşa işâret
Hemân sâ‘at bezendi bezm-i şâhî

Müşerref kıldı tahtı vü külâhı
 Yine sâkiler aldılar ele cām
 Süren cāmı yine añar ser-encām
 Yine mutribler itdiler ser-âgâz
 İrişdi kûbbe-i eflâke âvâz

Tutmacı, *Gül ü Husrev* mesnevîsinde evlenme töreninde verilen şöleni, yenilen yemeklere varıncaya dek şöyle anlatıyor:

Pes andan soñra 'akditi Gül'e Şâh
 Bezendi yine ol eyvân ü der-gâh
 Bezendi şöyle ol kaşr-ı mu'allâ
 Diyeydüñ k'ol idi firdevs-i a'lâ
 Yarağ eylediler toy-ı düğüne
 Bir arada idi lîkin dü gûne
 Koyın şıgır buğazlandı firāvân
 Kimisi yahni oldu kimi biryân
 Su kuşları vü ördekler tavuqlar
 Güğercinile çil ü ördek ü sar
 Dükelişi kırıldı vü kuruldı
 Kazanlar asılıp aşlar uruldı
 Dirildi pâdişehler hön döküldi
 Bu levnâ-levn ni'metler çekildi
 Dökilür şofralar ü çekilür hön
 Çanağ bir kişi öñine gelür on

.....
 Bu nev'ile dökibenün ta'âmı
 Tamâmet toyladılar hâş u 'âmı
 Yiyesi yindi şofra götürüldi
 Şıra âlâtı geldi bezm uzuldı
 Şunarağ sâkıyân-ı mâh-peyker
 Elile bâde vü ağzile şekker
 Kimüñ kim ağzı meyden telğ olurdu
 Lebile girü ol şîrin kılurdu
 Kadeh çün devre başladı peyâ-pey
 Hired mestoldı ol resme ki heyhey
 Yürekler kızdı vü yüzler kızardı
 Şolar kim kati mestidi kızardı

Sık sık av âlemleri düzenlenir. Avın ardından atını süren Şah'ın askerinden uzaklaşıp kaybolması sık sık rastlanan olaylardandır.

Mevsim tasvirleri her hikâyede bulunur. “Sıfat-ı şeb”, “sıfat-ı ruz-ı bahar”, “sıfat-ı hazan” gibi başlıklar taşıyan bu tasvirler, hikâye bakımından gerekli olmadığı halde, sanatçının ustalığını göstermeye yarayan en önemli bölümlerdir.

Savaş tasvirleri geniş yer tutar. İki ordu yerlerini alır, savaş başlamadan önce, kulakların zarını patlatacak bir gürültü ile davullar ve borular çalınır. Saflar karşılıklı ilerler. İçlerinden bir pehlevan atını sürer. Önce kendi sultanını selâmlayıp dualar ettikten sonra, düşman saflarından bir yiğit diler. Karşısına çıkamı bir atılıştta yere vurur. Ölenin yerini başka yiğitler alır. Sonunda kahraman yenilir, bir başkası onun yerine çıkar. Böylece savaş akşama dek sürer. Gece olunca iki ordu yerlerine çekilir. Sabahleyin savaş yeniden başlar. Böylece birkaç gün sürer. İki ordunun çarpıştığı da olur. O zaman kan gövdeyi götürür, kelleler yuvarlanır; vücutlar ikiye bölünür. Ordulardan birinin çekilip kaçmasıyla savaş sona erer. Padişahın ölümüyle askerın kendiliğinden dağıldığı da olur.

Deniz yolculukları değişmez sonuçlarla biter. Padişah geziye çıkmak isteyince, yüzlerce gemi hazırlanır. Gemiler denize acıldıktan birkaç gün sonra, sayılı fırtınalardan biri çıkar, deniz altüst olur (oysa geziye çıkmadan önce müneccimler “eşref-i saat” aramışlardır. Bu sayılı fırtınaların bilinmesi gerekir. Ama hikâye böyle yürüyecektir). Padişahın bindiği gemi parçalanıp batar. Küçük bir kayığa atlayabilen padişah, ya da şehzade, denizde batacık günlerle sürüklendikten sonra bir karaya ulaşır.

Hikâyelerde korkunç olaylar birbirini izler. Kahraman beklenmedik engellerle karşılaşır. Hepsini aşar, her tehlikeden hayatını kurtarıp çıkar. Bütün serüvenlerden sonra amacına ulaşır. Sonuç çok kez tathya bağlanır. İyi olan mükâfatını görür, kötü olan cezasını bulur.

Hikâyelerde güzeller çok güzel, kötüler çok çirkin olarak tasvir edilir.

Seyhî'nin *Husrev ü Şirin*'de bir kocakarı tasviri:

Katında bir çarı vardı buruşmuş
Anasınufi abasına irişmiş
İki emcik boşalmış meşge beñzer
Tudaqları küf olmuş keşke beñzer
Dizinden güç gözinden nür gitmiş
Yüzünden fer sözünden sūr gitmiş
Ağaç yayı bigi arçası bağı
Acı çavun bigi pür-zehr sağrı

Yüzinde benleridür şan kara mîh
Dişi yirinde kalmış şaru zırnîh

Taşlıcalı Yahya'nın *Gencine-i Raz'*ında bir çirkin tasviri:

Qara qarğa gibi bir zengî-i dÛn
Oldı Bağdâd'in içinde MecnÛn
Cismi dÛn yarısına beñzer idi
Dişleri şanki anuñ ahter idi
Târ mâr idi şakalı her bâr
Nitekim zıll-i zalil-i eşcâr
Şüretâ gerçi ki insân idi ol
Ma'nide gül-i beyâbân idi ol
Çihresinde görünürdi iki 'ayn
Gicede hemçü kırân-ı nahseyn

Yine *Gencine-i Raz'*da bir tasvir:

Var idi Şâm'da bir kara 'Arab
Aksakallı idi ol zâg-neseb
Şeb-i yeldâ gibi uzun er idi
Şakalı tañ yirine beñzer idi

Nevîzade Atai'nin *Heft Han* adlı mesnevîsinde:

Var idi bir harif-i herze-nifâk
Semm-i câm-ı şafâ sümûm-ı firâk
Zâg-ı gammâz veş gurâbü'l-beyn
Ser ü sâz-ı miyâne-i kamereyn
Hâdişât-ı cihâna bâ'is idi
'Âleme nâme-i havâdiş idi
Sırr-ı ser-besteyi ol ehl-i fiten
Cezbiderdi dañi gönülde iken
Nâgehân vâkıf oldı ol hâle
Değdi bu kâle dest-i dellâla
Fitne gencinüñ ol raşad-sâzi
Çak dokuz katdan añladı râzi
İtdi ifşâ cihâna bu haberi
Saçdı ağızla 'âleme şereri

Yine *Heft Han* mesnevîsinde mirasyedi tasviri:

Yidi mîrâsı Tayyib ü Tâhir
Hâli mîrâs-ı hârenüñ zâhir
Şişe derpiş zevrak âmâde

Leb-i deryâda içdiler bâde
 Oldı mîrâş-ı cām-ı mey gerdân
 Geh Ğalaṭa'yı itdiler seyrân
 Haṭları gelmedin iki dilber
 Oldı erbâb-ı 'ışka ser-defter
 Şaḫalı bitdi 'iffetin âhır
 Mû-bemû oldı râz-ı dil zâhir
 Köşe mey-ḫânesinde mestâne
 Şaḫalın şaydırurdu yârâna
 Oldı mey-ḫânenüñ ḫaşırı yataḫ
 Cür'a veş pây-ı ḫumda oldı bataḫ
 Kaḫumuñ gitdi reng ü 'unvânı
 Bedel itdi beyıklı yorganı
 Şâhid ü şühı eyleyüp da'vet
 Şarı kâzîya vardılar kat kat
 Derd-i 'ışkile gâh olup ḫasta
 İçmeḡe gitdi iki işkeste
 Gâhî semt-i Hışâr'a düşdi güzâr
 Yolda hışn-ı şalâḫ raḫne-i 'âr
 Gökşu'ya gitse bir büt-i dil-cû
 Yelmede bunlar oldı göm gök şu
 Çürüdi cümle dirhem ü dînâr
 Naḫd-i vaḫt oldı hep metâ'-ı 'aḫâr

Erkekler de kadınlar gibi tasvir edilir. Öyle ki okununca erkek mi, yoksa kadın tasviri mi olduğu anlaşılmaz. Hamdi, *Yusuf u Züleyha* mesnevîsinde Yusuf'u şöyle tasvir ediyor.

Şüreti âftâb-ı 'âlem-i nûr
 Nâz-perverd ḫüsni bâḡ-ı sürûr
 Her ne cân mürgı görse ol bâḡı
 Taleb itmezdi andan uçmaḡı
 Kâmeti naḫl-i ravza-i melekût
 Mîvesi luṭf-ı ḫâzret-i Ceberût
 Her ne dil ber yidi o dil-berden
 Dil-bürî itdi cânile serden
 Alnı nûrı sürûr-ı ḡam-nâkân
 Kaşı mihrâbı kıble-i pâkân
 Zülfi bir demde nice cân avlar

Gözi bir lahçada cihân avlar
 Zülfi su'bânı râyet-i Mûsâ
 Lebleri yâd-gârdur 'Îsâ
 Deheni kim kıl idinür cânı
 Sırrıdur hâtem-i Süleymânî
 Goncile gülse gonçeler açılır
 Söylese hikmetile dür saçılır
 Dür-i dendâni la'l-i handândan
 Görinür nûr-ı Hâk gibi cândan
 Zenahtı sîminüñ zekâtı cihân
 Gabgabı sîbinüñ halâveti cân
 Anda kim çâh ola vü hem gird-âb
 Olur anda halâş-ı cân nâyâb
 Çâh oldur ki çâh-ı Yûsuf ola
 Var kıyâs it anuñ zülâli nola

Bu, Züleyha'nın düşünde gördüğü Yusuf'un tasviridir.

Kadınlar vefasız ve hilecidirler. Kemal Paşaoğlu, *Yusuf u Züleyha*'da Züleyha'nın Yusuf'a iftirasını anlatırken şunları söylüyor:

Zen-i mekkâredür bu seddi bozan
 Nice sedd-i Skender bozdı bu zen

 Ki mekri muhkem ü keydi metindür
 Bulardan dür olan Hâk'â yakindür

 Yirüñ yüzinde evvel kan dökülmek
 Bu 'avretler ucından oldu bişek
 Bulardan ötrü kâtil oldu Kâbil
 Bulardan ötrü maqtül oldu Hâbil
 Bulardur nâkışâtü'l-'aklı ve'd-dîn
 Taşı şıdk u şafâ içi tolu kîn

BAŞKA ÖGELER:

Kader ve tesadüfün rolü büyüktür. İnsanlar alın yazılarının esiridir. Bunun dışına çıkılmaz. Tesadüf ise kaçınılmaz bir tuzaktır, kişi ister istemez ona yakalanacaktır.

Eşref-i saat her işde aranır. Şeyhî'nin *Husrev ü Şirin*'inde, Husrev nikâh için uğurlu saat aranmasını ister:

Pes emr eyledi Şâh-ı heft iklim
 Ki tuta tâlî-i vaqt ehl-i takvîm
 Bulalar sâ'at-i sa'd-ı hüceste
 K'ola baht u sa'âdet 'akdi beste.
 Raşad ehli çü buldı vaqt-i meymûn
 Hemol sâ'atda Sultân-ı hümâyûn
 Buyurdu k'açtılar mühr-i hazâyin
 Bezendi gencile şehr-i Medâyin

Büyü ve tılsım, gücüne inanılan ve her işde başvurulmuş bir çaredir. Hâtif, şairin yardımcısıdır. Onu en zorlu zamanlarda uyarır. Yapacağı işi işaret ederek "gaib"den haber verir. Şair bu sese uyar.

Düş de, eserini yürütmek için şairin kullandığı araçlardan biridir. Kahramanlar, kimi kez düş yoluyla gerçekleri öğrenir. Olayları önceden anlar.

Abartma esastır. Koca bir kasrın bir ayda yapıldığı, kısa bir zamanda bir kişinin dağları deldiği, arkları açtığı, havuzları ve sarayları kurduğu olur, *Ferhad ü Şirin*'de olduğu gibi.

"Hikmet", "tefelsüf", "hitab", "zamaneden yakınma", "kendi halinden bahsetme" geniş yer tutar.

Hamdi'nin *Yusuf u Züleyha*'sında:

Bivefâdur kadîmden bu felek
 Bîdil eyler kime ki virse dilek
 'Âkil oldur bu Lu'be aldanmaz
 Bivefâ çerhî bâvefâ şanmaz
 Çerh nolur kazâ-yı Hâk hağdur
 Râzî olmayan aña ahmağdur

*

Cihân eşkâlinüñ pâyânı yoğdur
 Ani nağş itmenüñ imkânı yoğdur

*

Hayrile eylesün du'âyı kişi
 Tâ ırağ ola cümle şerden işi

Ahmet Rızvan'ın *Husrev ü Şirin*'inde:

Bu dünyânüñ işi şürîdelikdür
 Ferâgat bir nefes âsüdelikdür

*

Çū ef'îdür bu dünyâ pîç der-pîç
 Toğundurma elüñ sen ef'îye hiç
 Eliñden ço bu merdüm-küş cihānı
 Biregüler elile tut ilanı

*

Bu dünyānuñ budur āyīn ü kīşi
 Virüp daħi gine almakdur işi
 Gehī virür gehī alur budur kār
 Velī hergiz bu işden eylemez 'ār
 Bunuñ virdüğine aldanma zinhār
 Gine alduğını fikr eyle her bār
 Bu evde kimsene gülmiş degüldür
 Göñül maqşūdını bulmuş degüldür
 Yaradılmış kamu ehl-i seferdür
 Gelen giçer bu dünyā reh-güzerdür

Şair bahis sonlarında bir sırasını düşürüp kendisi için Tanrı'ya yalvarır:

İlahī 'ālemüñ Rezzāk'ı sensin
 Bu maħlūkuñ kamu Ḥallāk'ı sensin
 Bu eşyānuñ saña vardur sücūdı
 Senüñ feyzüñle bulmuşdur vücūdı

Hamdullah Hamdi'nin *Leylâ vü Mecnun* mesnevîsinden:

Hüner 'arz eylemek şimdi cihāna
 Cevāhir atmağa beñzer yabana
 Nizāmī şimdi düzse penc gencin
 Kimesne bir pula almazdı pencin
 Eđer Şeh-name düzse şimdi Tūsī
 Aña virmezdi kimse bir fülüsi
 Eđer evvel cihānda gelse Cāmī
 Olurdu cümle şā'irler imāmı
 Şikāyet eyleme Ḥamdī cihāndan
 Ne umusun kīşi āħır zamāndan
 Ki şehler 'āciz olur bu zamānda
 Nice rāħat ola faqr ehli anda
 Dilerseñ olasın bu demde rāħat
 Gerekdür 'uzlet ü gurbet kanā'at

Atayi'nin *Heft Han* mesnevîsinden:

Bilmez anı ki çerh fettândur
 O kadar vuşlata peşimândur
 Çıkarur kat kat anı çerh-ı dü tâ
 Bir bir eyler geçen belâyı kazâ
 Hiç felek 'âşıka emân mı virür
 Kaşd-ı cevri eylese zamân mı virür
 Cevri 'âşıka eylemez ihmâl
 Bu sözi hoş dimişdür ehl-i kemâl
 'Âşıka dil-rübâ mı eksik olur
 Ehl-i derde belâ mı eksik olur

Karaçelebizade Abdülaziz'in *Gülşen-i Niyaz* adlı mesnevîsinden:

Böyledür böyle ıktızâ-yı zamân
 Bu cihân geh bahâr u gâh hazân
 Kimse görmüş mi hârsuz bir gül
 Var mı sürmüş humârsuz bir mül

Ama bütün sıkıntılar sonunda biter. Genliğe ve mutluluğa kavuşulur:

İrer encâma miñnet-i eyyâm
 Kañı gün gördük olmadı akşâm

Hikâyelerdeki bir özellik de, şairin eski kılıklara, gelenek ve göreneklere eserinde geniş yer vermesidir. Her hikâyede bunlardan birkaçı bulunur. Örneğin, büyük bir padişah ölünce atlarının kuyrukları kesilir. Şahların cenaze töreninde bulunanların durumları ve kılıkları şöyledir: Ahmet Rızvan'ın *Husrev ü Şirin*'inden:

Gulâmân (u) kenîzân ser-güşâde
 Bularuñla gider Şirîn piyâde
 Kamusu rûy (u) pîrâhen-derîde
 Sütürân-ı şehen-şeh dem-bürîde
 Kamu ser pâ-bürehne pây-küpân
 Giderlerdi şehüñ ardında rakşân

Şahların verdikleri şölende bulunanlar önlerine konulan yemekleri yedikten sonra yemek kaplarını da alıp giderlermiş:

Çanağıle tabak tepsi şahânlar
 Bakır kısmı degül hep simidi zer
 Kimüñ önünde kónsa ol yemekden

Halâş eylerdi ol şahsı emekden
 Toyururdu aşını bitürürdi
 Ta'âmın yirde kabın götürürdi
 Bu resmidi o devrũñ şehlerinde
 Konulmuşdı bu 'âdet içlerinde
 Velî âhır bu esbâb oldu zâyîf
 Hudâ taqdîrine olmadı mâni'

Yas tutanlar bir ay süre ile gök rengi giyisi giyerler:
 Şeyhî'nin *Husrev ü Şirin*'inden:

Kodı tahtı vü tâcı tutdı yası
 Bir ay mikdârı gök giydi giyesi

Padişahların ya da büyüklerden birinin huzuruna çıkdıldığı zaman hemen söze girişilmez. Önce yer öpülerek dua edilerek söze başlanır.

Didi ey âftâb-ı burc-ı cemâl
 Mâh-ı pür-nür-ı âsmân-ı kemâl
 Mâh-ı hüsnũñ münevver itsün Hâk
 Her murâdın müyesser itsün Hâk

Mektuplarda önce Tanrı'nın adı yazılır. Bu yapılmadan söze başlanmaz.
 Şeyhî'nin *Husrev ü Şirin*'inde:

Yazar ser-nâmede nâm-ı İlah'ı
 Ki oldur 'afviden cümle günâhı

Tutmacı'nın *Gül ü Husrev* mesnevîsinde:

Eline aluban ol lahza hâme
 Hâk adile müzeyyen kıldı nâme

Hamdi'nin *Yusuf u Züleyha*'sında:

Yazdı 'unvân-ı nâme bism-i İlah
 Ki odur her za'ife püşt ü penâh

Can u Canan mesnevîsinde:

Çün Zât-ı Kadîm oldu akdem
 Ser-nâmede nâmın anmak elzem

Padişah düğünlerinde gelinin geçeceği yollara elmaslar, mücevherler saçılır:

Ahmet Rızvan, *Husrev ü Şirin*'de Şirin'in Medayin'e gelin olarak gelişini şöyle anlatıyor:

Medâyin'den nigâruñ kaşına dek
 Yidi günlük yolidi gerçi bişek
 Velî yollar sığışmaz leşkeridi
 Kimi hâtûnlar u kimi eridi
 Hamel burcında şan mihridi Şîrîn
 Tûlû' itmişdi nâzile nigârîn
 Süvâr olup gelürken hûb-ı nâdir
 Saçarlardı her adımda cevâhir
 Şu deñlü saçı saçdılar firāvân
 Ki toldı sîm ü zer cevher beyâbân
 Daği şimdi zer ü sîm ü cevâhir
 Bulunur dirler ol yirlerde vâfir

İnsan anlayışını ilgilendiren çeşitli sorunlar, kadın, çocuk ve dünya hakkındaki düşünceler bu hikâyelerde bir sırası düşürülerek belirtilir. Ancak aile hayatıyla, kişinin gerçek günlük hayatı bu eserlerde yoktur.

MENSUR HİKÂYELER:

Divan edebiyatı çerçevesi içinde hikâye deyince hatıra gelen, yukarıda sıraladığımız manzum hikâyelerdir. Mensur hikâyeler çok sayılmaz. Münazalar, fıkralar ve lâtifeler oldukça çoktur.

Mensur hikâyede esas, sanat göstermektir. "Seci' "lere dayanan divan nesrinin bütün hünerleri ve özellikleri bu hikâyelerde yer alır. Öyle ki "teta-bu'-ı izafat" denilen zencirleme tamlamalarla, bileşik isim ve sıfatlardan örülen bu karışık cümleler ve kelime oyunları dolu cümlecikler arasında anlam kaybolur. Bu bakımdan manzum hikâyeler daha rahatça ve daha zevkle okunur.

Manzum hikâyelerde olduğu gibi, tevhit, münacat, na't gibi ayrı bölümler burada yoktur. Kısa "hamd ü sena"lar vardır. Arada beyitler, mısralar ve daha büyük manyum parçalar bulunur. Mensur hikâyeler de masal karakterini taşır.

Bu çağırda *Hüsn ü Dil* hikâyesini örnek olarak alalım. *Hüsn ü Dil*, Fet-tahî-i Nişaburî'nin Farsça yazılmış temsili eseridir. Başlıca kahramanlar: akıl, nefis, dil, nazar, aşk, hüsün, dehan, kamet vb. dir. Hikâyede âfiyet, şö-hret, didar gibi adlar taşıyan şehirlerde geçer. Ahî, Lamîî, Valî bu eseri Türk-çeye çevirmişlerdir. Valî'nin eseri manzum, Ahî ile Lamîî'nin eserleri mensur-dur.

Ahî Hasan, eserine şöyle başlıyor:

Bismi İlahî'r-Raḥimani'r-Raḥîm
Matla'ı envâr-ı Kelâm-ı Kadîm
Fâtîha-i nüṣṣa-i tevķî'-ı dîn
Ḥâtîme-i rāh-ı ve le'z-zâllîn

Lamiî'nin eseri şöyle başlıyor:

“Şükr ü sipâs ve minnet-i bîkıyâs ol Ḥālîķu'l-cinni ve'n-nâs'a ki, mevhibet-i iḥsân-ı feyzından tînet-i insânî tâb-ı 'aql-ı meh-veşle münevver ve şarâb-ı 'ıṣķ-ı ser-keşle muḥammer idüp tılsım-ı ism-i a'zam eyledi”.

Rum diyarında beden kalesinin hükümdarı olan Akıl'ın oğlu yoktur. Ahî bunu şöyle anlatıyor:

“Eğerçi kim hükmine her diyâr maḥkûm ve şem'-i cem'ine pervâne-şîfat rüz-gâr mûm idi. Ammâ ki oğul balı lezzetinden maḥrûm idi”.

Lamiî şöyle diyor:

“Āşâr-ı saltanatda ve riyâsetde mülûk-i cihân-bândan artuğ idi. Lakin kâyim-maḥkâm-ı pādşâhî ve nâ'ib-i münâsib-i ma'delet-penâhî bir ferzend-i dil-bendi yoğ idi”.

Akil evleniyor. Ahî'de şöyle anlatılmaktadır:

“Āḫır aşl-ı ḥaseb-i Keyân'dan ve nesl-i neseb-i Nüşîrevân'dan Medâ-yin'de Nefs-i nefîs adlı güzel, şîrîn gibi ağızlığı tatlı, bir nigâr-ı şîrîn-zebânla ve nâzenîn-i şeker-dehânla ḥusrevâne eşref-i evķâtta ve es'ad-ı sâ'âtda Nâhîd ü Bercîş, burc-ı Ḥamel'de teşlîş ü tesdîs bulup şülûş-i leylden rub'-ı nehâra değîn kırân-ı sa'deyn ve ıktirân-ı sa'deyn-i es'adeyn oldu”.

Lamiî şöyle anlatıyor:

Lâcerem ber-'aql-ı şariḥ ve kânûn-ı naql-i şahîḥ, bu muḥaddemenin intâcı ve 'âkıbet-i memleketin ıslâhı için aşl-ı Keyân'dan ve Toḫm-ı Nüşîrevân'dan Nefs nâm bir nigâr-ı serv-i revânuñ vaşlı bâğına hevâ-dâr ve meyli duzağına giriftâr olmuşdı”.

Akil ile Nefs'in evlenmesinden dil adını verdikleri bir çocuk doğuyor. Ahî çocuğu şöyle anlatıyor:

Şadef burcına ebr olup güher-bâr
İkisinden doğar bir dürr-i şeh-vâr
Çû devlet matla'ından doğdı ol mâh
Melekler didi gökde zâdehullah

Öte yandan Meşrik diyarında Aşk adında bir hükümdar vardır. Ahî şöyle anlatıyor:

Cihānuñ Rüstem ü İsfendiyār'ı
Süleymān-ı Skender yād-gārı
Nigīn-i hâteminden irse fermān
Tılsmile yürür dīv-i Süleymān

Lamiî şöyle anlatıyor:

“Diyār-ı Meşrik’da bir pādşāh-ı gerdūn-penāh ve bir şehen-şāh-ı encüm-sipāh vardır kim, adı ‘Aşk-ı ‘ālem-sūzdur”.

Aşk’ın Hüsn adında bir kızı vardır. Lamiî şöyle anlatıyor:

“Ve sultān-ı ‘Aşk’uñ Hüsn Bānū dirler bir duhter-i çūn-ahteri vardır ki, naqqāşān-ı Çīn ü Hıtā, cemāl-i bīmīşālī naqqınuñ bir noktasında hayrān ve tal’at-ı pūr-kemālī pergārınuñ dā’iresinde ser-gerdānlardur. Hüsn Bānū için şehriyār-ı ‘Aşk dāmen-i kūh-ı Kāf’da, mānend-i Dımışk bir şehir-i ‘ālī binā ve bir bāğ-ı cennet-havālī müheyyā itmışdür. Ol şehre şehir-i Dīdār ve ol bāğa Bāğ-ı ruhsār dirler”.

İşte serüven bu Dil ile Hüsn arasında geçiyor. Bu temsili hikâyede olaylar ve serüvenler, tasvirlerle süslü olarak sürüp gidiyor. Görüldüğü gibi, asıl amaç zamanın sanatına esas olan hüner ve marifet göstermektir.

Mensur hikâyeler arasında Nizamî’nin hamsesinden yapılmış mensur çeviriler varsa da, bunların divan edebiyatı çerçevesi içinde sanat değeri yoktur.

KÜÇÜK HİKÂYELELER:

Manzum ve mensur küçük hikâyeler ve küçük hikâyelerden toplanan eserler çoktur. Olay tek, ya da iki ve üç kişi arasında geçer. Hikâyede konu birliği, yer ve zaman kaydı vardır. Küçük hikâyeler ayrı eserler halinde kaleme alındığı gibi, daha küçük hikâyelerin toplanmasıyla meydana getirilmiş eserler de vardır.

Manzum olanlar arasında Sabit’in *Berber-name* ve *Dere-name*, Sırrı İbrahim’in *Hikâye-i Garibe*, Nebil’in *Heçr ü Visal* adlı mesnevîleri, Atayi’nin *Heft Han*’ındaki yedi hikâye bu tip hikâyelerdir.

Bunların bir özelliği, yerli konuları kapsamaması, Türk toplum hayatının bir yönünü ele almasıdır. Bu tip hikâyelere IV. Murat zamanında çok rastlanır.

İçinde çeşitli hikâyeler bulunan büyük mesnevîler arasında da şunlar tanınmıştır. Bursalı Cinanî'nin *Riyazu'l-Cinan*, *Cilâü'l-Kulub*; Taşlıcalı Yahya'nın *Kitab-ı Usûl*, *Gencine-i Raz*, *Gülşen-i Envar*; Nev'îzade Atayî'nin *Sohbetü'l-Ebkâr*, *Nefhatü'l-Ezhar* mesnevîleri gibi.

Bu mesnevîler baştan aşağı küçük hikâyelerden toplanmış değildir. Ama bunların "ıkd", "makale", "makam", "fasıl", "sohbet" gibi başlıklarla ayrılan bölümleri içinde, çoğu yerli, ilginç hikâyeler vardır.

Mensur olanlar arasında da, Nergisi'nin *Hamse*'sinde bulunan küçük hikâyeler örnek olarak gösterilebilir. Örneğin, *Hamse*'nin üçüncü kitabı olan *Meşaku'l-Uşşaki'l-Müştak* adlı kitabındaki hikâyeler şöyle birer giriş taşır:

"Hayret-efzâ-yı 'ibret-zâ-yı sâde-levhân-ı Etrâk-i güm-kerde-i idrâkden biri, ticâret tarîkile reh-neverd-i müsâferet iken, bir dilber-i sîmîn-ber-i perî-peykerüñ firîfte-i rîv-i dîv-i 'ışk-ı tâkât-rübâsı olmağla, kâr u bârın terk idüp nice mâh u sâl ser-gerdân-ı beyâbân-ı cünûn oldıktan sonra, delâlet-i Hızr-ı huces-te-pey-i hidâyet ile kantarâ-i mecâzdan sâha-i pehnâ-yı hakîkâta mürûr u 'ubûr idüp, refte refte şehr-istân-ı Kuds'e vuşûl, ve riyâz-ı İrem-nişân-ı dânişe dühûl teyessüri ile vilâyet-i velâyete ve memleket-i kerâmete vâsıl oldığıdır".

Bu tanıtma yazısından sonra "Agaz-ı Dastan" başlığıyla hikâyeye giriyor.

Başka bir hikâyenin başlığı:

"Bu hikâyet-i 'ibret-âmîz ve bu rivâyet-i hayret-engîz, ifrât-ı zühd ü perhîz ile meşhûd-ı 'âlem bir 'azîz-i bâhirü't-temyîz, evâhır-ı sinn ü sâlinde ibtilâ-yı 'ışk-ı cânân ile bîser ü sâmân olup, şürîdegân-ı telâşî-me'âbdan şudûrî müsteb'ad-ı 'uqâlâ ba'z-ı hâlât-ı hayret-efzâ irtikâbile mazhar-ı melâmet-i pîr ü bernâ oldıktan sonra, cevher-i ta'alluķı 'araz-ı ğarazla mu'ayyeb olmadığı cihetden bi'l-âhîre hüsn-i hâtime naşîb oldığıdır".

Bu konuda önemli bir eser de, Avfî'nin H. 630 = M. 1232'de yazdığı Farsça *Camîu'l-hikâyat* adlı eserdir. Önce II. Murat'ın emriyle İbn-i Arabşah, sonra da Kanunî Sultan Süleyman'ın oğlu şehzade Bayezit'in emriyle Celalzade Salih tarafından Türkçe'ye çevrilmiş olan bu eser, hikâyeler mecmuası değil, ahlakî bir eserdir. Ancak dört bölüme ve her bölüm yüz "bab"a ayrılmış olan bu eserde, yer yer hikâyeler, lâtifeler ve söylentiler vardır. Örneğin on yedinci bap "Kadılarun ve âlimlerun latif hikâyeti beyanındadır". On dokuzuncu bap "Nedimlerin lâtifeleri beyanındadır". Yirmi birinci bap "Muabbirlerin letaif-i ta'birleri beyanındadır". Yirmi ikinci bap "Müneccimlerin hikâyetleri beyanındadır". Yirmi üçüncü bap "Şairlerin rengin letayifi beya-

nındadır". Yirmi dördüncü bab "Sazendeler ve güyendeler letayifi beya-nındadır".

Muhlis b.Hafızu'l-Gâfi'nin *Camiu'l-Hikâyat* adını taşıyan bir eseri daha vardır ki, bu, Avfi'nin eserinden büsbütün başkadır. Yazar eserinin başında şöyle diyor: "Bazı Arabî kitaplardan ihrac idüp ve ba'zı ulemeden istima' idüp bir nice hikâyat-ı Arabî'den cem idüp Türkçe kitap yazup adın *Camiu'l-Hikâyat* kodum".

Yine Arap, İran ve Hint kaynaklarından alınmış olan hikâyelerden, *El Ferecü Ba'de's-Şidde*, *Elfü'l-Leyleti ve'l-Leyle*, *Elfü'n-Neharı ve'n-Nehar*, *Kelile ve Dimne* gibi eserler de bu tipdendir. Daha sonra da *Tutî-name* ve *Muhayyelat-ı Aziz Efendi* gibi hikâyeler görülür.

II

Tanınmış hikâyelerimizi, yazarların adları ve yazma nüshalarının bulunduğu kitaphıklardaki numaralarıyla birlikte veriyoruz¹.

DİNÎ HİKÂYELELER:

Adi, *Kıssa-i Yusuf*² (dörtlükler, H. 630 = M. 1232'de yazılmıştır, hangi bölgede yazıldığı belli değildir).

Sabayî, *Üveysü'l-Karenî*³.

Yazarı bilinmeyen *Mansur-name*⁴.

Yazarı bilinmeyen, *Hikâyet-i İbrahim Edhem*⁵.

Kemaloğlu İsmail (XIV. yüzyıl), *Ferah-name*⁶ (3100 beyit, başlıklarında âyetler ve hadisler bulunan dinî hikâyeler, Mısır Memlûkları devrinde Trablus Şam'da hükümet süren Mir Gazi adına H. 789 = M. 1387'de yazılmıştır.

1 Adları kaynaklarda geçtiği halde kitaphıklarda bulunmayan eserlerin hangi kaynaktan geçtiği parantez içinde gösterilmiştir.

2 *Kıssa-i Yusuf*, Dresden ve Berlin Ktp., Kazan'da birkaç kez basılmıştır. İlk basımı 1839; Houtsma, *ZDMG*, 1899; Brockelmann, *Abh. Pr. Ak. W.*, Berlin 1917 (bk. Ahmet Çağferoğlu, *Türk Dili Tarihi Notları*, I. bölüm, İstanbul 1943, s. 117, 122; Saadet Çağatay, *Türk Lehçeleri Örnekleri*, Ankara 1963, s. 97, 110).

3 *Üveysü'l-Karenî*, Kitapçı Raif Yelkenci'de.

4 *Mansur-name*, Ankara, D ve T - C Fakültesi Ktp., No. 3355.

5 *Hikâyet-i İbrahim Edhem*, Topkapı, Yeni Eserler Ktp., No. 2649 (mecmua içinde)

6 *Ferah-name*, Fuad Köprülü ve İzzet Koyunoğlu kitaphıklarında.

Abdî (XV. yüzyıl), *Camasb-name*⁷ (Şah-ı Maran hikâyesi, H. 833 = M. 1429/30'da Aydıncık'da yazılmıştır).

Süleyman Peygamber'in hikâyesini yazanlar ve eserleri:

Uzun Firdevsî⁸ (XV. yüzyıl), (mensur, arada manzum parçalar, Yavuz Sultan Selim adına yazılmıştır. Eserin 366 cüz olduğu söylenmektedir, tamamı meydanda yoktur. Âdem'den başlayarak peygamber kıssaları olduğu anlaşılıyor. Eldeki cüzler Süleyman Peygamber'e aittir); Serezli Sadi⁹ (XV. yüzyıl), (3500 beyitlik); Bihişti Ramazan¹⁰ (ö. H. 979 = 1571), (manzum ve mensur); Hamdi (XVI. yüzyıl), *Kitab-ı Süleymaniye*¹¹, (eser H. 964 = 1556'da Zile'de yazılmıştır); yazarı bilinmeyen *Süleyman-name*¹² (mensur); Şemsettin Sivasî¹³ (ö. H. 1006 = M. 1597).

Halil, Edirne Karabulut Mescidi İmamı (XV. yüzyıl), *Hikâye*¹⁴ (Peygamber'in kızı Fatma'nın ölümü, H. 803 = 1400'de yazılmıştır).

Nev'î Yahya (ö. H. 1007 = M. 1598), *Kıssa-i Hızır ve Musa çevirisi*¹⁵.

Şemsettin Sivasî (ö. H. 1006 = M. 1597), *Kıssa-i Musa ve Hızır*¹⁶.

Şeyh San'an hikâyetini yazanlar ve eserleri:

Gülşehrî¹⁷ (XIII. yüzyıl); Ali Şir Nevaî¹⁸ (ö. H. 906 = 1500).

Türlü dinî hikâyeler¹⁹: *Ahval-i Fatıma*, *Dastan-ı İbrahim* (Peygamber'in oğlu), *Dastan-ı Geyik*, *Dastan-ı İsmail*, *Dastan-ı Kesikbaş*, *Dastan-ı Hatun*, *Dastan-ı Ejderha*.

7 *Camasb-name*, Arkeoloji Müzesi Ktp., Mo. 237; Millet Ktp., Emiri, manzum, No. 1202; Ankara Genel Ktp., No. 239; Leiden Ktp., No. 1558.

8 Firdevsî'nin, Millet Ktp., Emiri, No. 317 (81. cilt); Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmut, No. 4863 (48. cilt).

9 Sadi'nin, (Firdevsî'nin *Süleyman-name*'sinde geçiyor).

10 Bihişti'nin (*OSM.* c. 1, s. 42).

11 *Kitab-ı Süleymaniye*, Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, No. 483.

12 Yazarı bilinmeyen *Süleyman-name*, Millet Ktp., Emiri, tarih, No. 316.

13 Sivasî'nin, Süleymaniye Ktp., Fatih, No. 3932.

14 *Hikâye*, Fuad Köprülü Ktp.

15 *Kıssa-i Hızır ve Musa çevirisi* (*Sicil*, c. IV, s. 634).

16 *Kıssa-i Musa ve Hızır* (*OSM.*, c. 1, s. 95).

17 Gülşehrî'nin, *Mantukü't-Tayr* mesnevîsindeki hikâyelerden biri.

18 Nevaî'nin, *Lisanü't-Tayr* mesnevîsindeki hikâyelerden biri.

19 Türlü dinî hikâyeler, İst. Üniver. Ktp., Ty., No. 4069, *Mecmua-i Destan* başlıklı mecmua içinde

DİNİ - KAHRAMANLIK HİKÂYELERİ:

Dursun Fakih, *Gazavat-ı Rasulullah (mukaffa' cengi)*²⁰.

Beypazarlı Maazoğlu Hasan, *Gazavat-ı Emirü'l-nü'minin Ali (Feth-i Kale-i Selasil)*²¹.

Beypazarlı Maazoğlu Hasan, *Cenadil Kalesi Manzumesi*²².

Yazarı bilinmeyen, *Gazavat-ı Aremrem b.Musallat*²³.

Yazarı bilinmeyen, *Gazavat-ı Kıssa-i Mukaffa'*²⁴ (Ali cengi)

Yazarı bilinmeyen, *Kıssa-i Kahkaha*²⁵ (Ali cengi).

Battal Gazi hikâyelerinin çok eskiden kaleme alınmış türlü nüshaları varsa da, manzum olarak yazılmış en önemlisi:

Darendeli Bakaî, Kâtibzade (ö. H. 1200 = M. 1785), *Battal-name*²⁶ (Silâhdar Mehmet Paşa'ya sunulmak üzere H. 1183 = M. 1769'da kaleme alınmıştır, 6600 beyittir).

Battal Gazi'nin torunu Melik Danişment Ahmet'in gazalarını anlatan "Danişmend-name"lerin ilki, Selçuk Sultanı Melik İzzettin Keykâvus b.Gıyasettin emriyle İbn-i Alâ tarafından H. 643 = M. 1245'de kaleme alınmışsa da, bu eser meydanda yoktur. Elimizde olan:

Molla Arif Ali, *Danişmend-name*²⁷ (yazar H. 762 = M. 1360'da İbn-i Alâ'nın eserini manzum ve mensur olarak yeniden kaleme almıştır).

Gelibolulu Âli, *Mirkatü'l-Cihad*²⁸ (Âli de Arif Ali'nin eserini yeniden yazmıştır).

Hamzavî, şair Ahmedî'nin kardeşi, *Hamza-name*²⁹ (mensur, eldeki nüsha 24 cilttir).

20 *Gazavat-ı Rasulullah*, Millet Ktp., Emiri, No. 1222.

21 *Gazavat-ı Emirü'l-Mü'minin*, Millet Ktp., Emiri, No. 1222.

22 *Cenadil Kalesi Manzumesi*, İst. Üniver. Ktp., Ty, No. 311.

23 *Gazavat-ı Aremrem b.Musallat*, İst. Üniver. Ktp., Ty, No. 311.

24 *Gazavat-ı Kıssa-i Mukaffa'*, İst. Üniver. Ktp., Ty, No. 311.

25 *Kıssa-i Kahkaha*, İst. Üniver. Ktp., Ty, No. 311.

26 Bakaî, *Battal-name*, Dehri Dilçin'in Kitaplığında.

27 *Danişmend-name*, Millet Ktp., Emiri, tarih, No. 571; İnkilap M. Ktp., Cevdet, No. K 441.

28 *Mirkatü'l-Cihad*, Süleymaniye Ktp., Reşit Ef., No. 678.

29 *Hamza-name*, Millet Ktp., Emiri, No. 1204 (24 cilt).

Yazarı bilinmeyen, *Haver-name*³⁰ (mensur, Ali'nin Haveran Şahı Kubat ile gazaları, basılmış *Yedi Ceng* ve *Sekiz Ceng* kitaplarında yer alan gazalardan birincisi, basmalarda adı *Billur-ı A'zam Cengi*'dir. Sonunda *Haver-name* diye açıklanmaktadır).

Şeyyat İsa (XIII. yüzyıl), *Salsal-name*³¹ (manzum, mensur, Ali'nin Salsal adlı devle cengi).

Yazarı bilinmeyen, *Antere-name*³² (mensur, hepsi 32 cilt, eldeki 11. cilt).

Anonim, *Ebu Müslim* hikâyesi³³ (mensur, Farsçadan çeviri, hikâyenin adı kaynaklarda "Eba Müslim" olarak geçerse de, Arap dili kuralına göre "Ebu Müslim" olması gerekir).

Muhlis, *Kerb-name*³⁴ (12000 beyit).

Yazarı bilinmeyen, *Kitab-ı Temimdar*³⁵.

Sarı Hatibzade Ahmet Hamdi (XVII. yüzyıl), *Abdülvahab Gazi Menakıbı*³⁶.

ÇİFT KAHRAMANLI AŞK HİKÂYELERİ:

Yusuf u Züleyha yazan şairler ve eserleri:

Şeyyat Hamza³⁷ (XIII. yüzyıl); Haliloğlu Ali³⁸ (XIV. yüzyıl); Sula Fakih³⁹ (XIV. yüzyıl); Erzurumlu Zarir⁴⁰ (XIV. yüzyıl); Ahmedî⁴¹ (ö. H. 815 = M. 1412); Şeyhoğlu Mustafa⁴² (XV. yüzyıl); Kırımlı Abdülmecit⁴³ (XV.

30 *Haveran-name*, TDK Ktp., No. A 6 ve A 45.

31 *Salsal-name* (Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 1928, s. 298).

32 *Antere-name*, Ankara, TDK Ktp., No. B 16 (11. cilt); İst. Üniver. Ktp., Ty, No. 1160-1164.

33 *Ebu Müslim*, Topkapı, Koğuşlar Ktp., No. 911; Hazine Ktp., No. 1616 (4. cilt).

34 *Kerb-name*, Kitapçı Raif Yelkenci'de.

35 *Kitab-ı Temimdar*, Kitapçı Raif Yelkenci'de.

36 *Abdülvahab Gazi Menakıbı* (İsmail Hami Danişmend, *Destan ve Divan Edebiyatlarında İstanbul Sevgisi*, İstanbul, 1941, s. 10).

37 *Şeyyat Hamza*, TDK yayını, İstanbul 1946, tıpkıbasımıyla, metni hazırlayan Dehri Dilçin.

38 Haliloğlu Ali'nin, bir nüshası bende.

39 Sula Fakih'in, bir nüshası bende.

40 Zarir'in, İst. Üniver. Ktp., Ty, No. 311.

41 Ahmedî'nin, (*Latifi*, Likaî maddesi).

42 Şeyhoğlu Mustafa'nın (Tutmacı'nın *Gül ü Husrev* mesnevisinde geçer).

43 Abdülmecit'in (*Munisü'l-Uşşak*) (*Keşf*, c. 2, s. 1911).

yüzyıl); Dür Big⁴⁴ (XV. yüzyıl); Hamdullah Hamdi⁴⁵ (ö. H. 914 = 1508); Hataî⁴⁶ (XV. yüzyıl, Şah İsmail değil); Çakerî Sinan⁴⁷ (XV. yüzyıl); Bihiştî Ahmet Sinan⁴⁸ (XV. yüzyıl); Kemal Paşaoğlu⁴⁹ (ö. H. 940 = M. 1533); Hamidî⁵⁰ (eserini H. 922 = M. 1516'da Belh şehrinde Çağatayca yazmıştır); Bursalı Celilî⁵¹ (XVI. yüzyıl); Likâî⁵² (XVI. yüzyıl); Nimetullah⁵³ (XVI. yüzyıl); Taşlıcalı Yahya⁵⁴ (ö. H. 990 = M. 1582); Halife⁵⁵ (ö. H. 980 = M. 1572); Karamanlı Kâmî Mehmet⁵⁶ (ö. H. 952 = M. 1545); Ziyâî Yusuf Çelebi⁵⁷ (ö. H. 950 = M. 1543); Şikârî⁵⁸ (ö. H. 992 = M. 1584); Manastırlı Kadı Sinan⁵⁹ (XVI. yüzyıl); Akşehirli Gubarî Abdurrahman⁶⁰ (ö. H. 974 = M. 1566); Bursalı Havaî Mustafa⁶¹ (ö. H. 1017 = M. 1608); Bağdatlı Zihnî Abdüddelîl⁶² (ö. H. 1032 = M. 1622); Rif'atî Abdülhay⁶³ (ö. H. 1080 = M. 1669); Havaî Abdurrahman⁶⁴ (ö. H. 1122 = M. 1710); Köprülüzade Esat Paşa⁶⁵ (ö. H. 1139 = M. 1726); Ahmet Mürşidî⁶⁶ (ö. H. 1174 = M. 1760); Molla Hasan⁶⁷ (XVIII. yüzyıl, eserini H. 1175 = M. 1761'de yazmıştır); Süleyman Tevfik Bey⁶⁸ (XIX. yüzyıl); Mehmet İzzet Paşa⁶⁹ (ö. H. 1330 = M. 1911).

44 Dür Big'in (*Türkiyat mecmuası*, c. 2, s. 598).

45 Hamdullah Hamdi'nin, nüshaları çoktur.

46 Hataî'nin (Mehmet Ali Terbiyet, *Danışmendân-ı Azerbaycan*, Tahran 1314, s. 137).

47 Çakerî Sinan'ın (*Sehi ve Latifi*).

48 Bihiştî Ahmet Sinan'ın (*Sehi, Latifi, Beyanî, Riyazî*).

49 Kemal Paşaoğlu'nun, İst. Üniver. Ktp. Ty, No. 1811. ve 3697; Millet ktp., No. 1171;

50 Hamidî'in, Topkapı, Revan Ktp., No. 832.

51 Celilî'nin, Külliyyatı içinde, fotomopisi bende.

52 Likâî'nin (*Latifi*).

53 Nimetullah'ın (*Keşf*. c. 2, s. 2055).

54 Taşlıcalı Yahya'nın, basılmıştır.

55 Halife'nin (*Keşf*. c. 2, s. 2055).

56 Kâmî Mehmet'in (*Beyanî, Riyazî, Kafzade, Keşf*. c. 2, s. 2055).

57 Ziyâî'nin (*Latifi*).

58 Şikârî'nin (*Keşf*. c. 2, s. 2055).

59 Kadı Sinan'ın (*Beyanî, Keşf*. c. 2, s. 2055).

60 Gubarî'nin, Manisa Genel Ktp., Muradiye, No. 1215/5.

61 Havaî Mustafa'nın (*OSM.*, c. 2, s. 488).

62 Zihnî'nin (*Riyazî, Keşf*. c. 2, s. 2055).

63 Rif'atî'nin (*Rıza, OSM.* c. 2, s. 185).

64 Havaî Abdurrahman'ın (*OSM.* c. 2, s. 489).

65 Esat Paşa'nın, Süleymaniye Ktp., Laleli. No. 1697.

66 Ahmet Mürşidî'nin, bir nüshası bende.

67 Molla Hasan'nın, İst. Üniver. Ktp., No. 264.

68 Süleyman Tevfik'in (*OSM.* c. 3, s. 196).

69 Mehmet İzzet Paşa'nın, bir forması basılmıştır.

Husrev ü Şirin yazan şairler ve eserleri ⁷⁰:

Kutup⁷¹ (XIV. yüzyıl, Altun Ordu şehzadelerinden Tini Big ile Hatunu adına); Şeyhî⁷² (ö. H. 832 = M. 1428); Ali Şir Nevaî⁷³ (ö. H. 906 = M. 1500); Ahmet Rızvan⁷⁴ (XV. yüzyıl, eserini H. 907 = M. 1501'de yazmıştır); Hayatî⁷⁵ (XV. yüzyıl); Muidî⁷⁶ (XV. yüzyıl); Sadrî⁷⁷ (XV. yüzyıl); Harimî, Şehzade Korkut⁷⁸ (ö. H. 918 = M. 1512); Ahî Hasan⁷⁹ (ö. H. 923 = M. 1517); Lamiî⁸⁰ (ö. H. 938 = M. 1531); Celilî⁸¹ (ö. H. 977 = M. 1569'dan sonra); Fethullah Arif Çelebi⁸² (ö.H. XVI. yüzyıl); Kastamonulu Şanî⁸³ (XVI. yüzyıl); İmamzade Ahmet b.Mehmet⁸⁴ (ö. H. 977 = M. 1569/70); Halife⁸⁵ (ö. H. 979 = M. 1572); Mahvî İdris⁸⁶ (ö. H. 988 = M. 1580); Nevîzade Atâî⁸⁷ (ö. H. 1046 = M. 1635/36); Fasih Ahmet Dede⁸⁸ (ö. H. 1111 = M. 1699 / 1700); Salim b.Mustafa b.Ahmet⁸⁹ (XVIII. yüzyıl); Mustafa Ağa Nasır⁹⁰ (XIX. yüzyıl Azerî

70 Ayrıca bk, Faruk Timurtaş, *Şeyhî'nin Husrev ü Şirin'i*, İstanbul 1958

71 Kutup'un, Blochet, *Bibliothèque Nationale Kataloğu*, an. fon. No. 312. A. Zajaczkowski yayımı, *Najstarsza wersja turecka Husrav u Şirin Qutba*, Varşova 1958 (örnekler için bk. Abdülkadir İnan, *Kutb'un Husrev ve Şirin'inden örnekler*, *Türk Dili Belleten*, 1950, seri III, sayı 14-15).

72 Şeyhî'nin, faksimilesi A. Zajaczkowski, *Poemat Iranski Husrev-u Şirin*, Varşova 1963; Faruk K. Timurtaş, *Şeyhî'nin Husrev u Şirin'i* (inceleme-metin), İstanbul 1963.

73 Nevaî'nin (bk. Ağâh Sırrı Levend, *Ali Şir Nevaî*, III. cilt, *Hamse*, Ankara 1967, TDK yayımı.

74 Ahmet Rızvan'ın (bk. Ağâh Sırrı Levend, Ahmet Rızvan'ın *Husrev u Şirin'i*, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, Ankara 1966, ayrı basım.

75 Hayatî'nin (bk. aynı inceleme).

76 Muidî'nin (*Latifi*, *Keşf.*, c. 1, s. 704).

77 Sadrî'nin (*Sehî*).

78 Harimî'nin (*OSM.*, c. 2, s. 382).

79 Ahî'nin (*Riyazî*, *Kafzade*, *Harabat*).

80 Lamiî'nin bir nüshası bende (bk. Ağâh Sırrı Levend, *Lamiî'nin Ferhad u Şirin'i*, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 1964 ayrı basım.

81 Celilî'nin, Ankara D ve T-C Fakültesi Ktp., No. 44923; Paris'deki külliyyatı içinde (Blochet, *Bibliothèque Nationale Kataloğu* an fon. No. 365, külliyyatın fotokopisi bende (bk. Ağâh Sırrı Levend, *Celilî'nin Husrev u Şirin'i*, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 1965, ayrı basım.

82 Fethullah Arif Çelebi'nin (*Ahdî*).

83 Şanî'nin (*Latifi*, yazma nüsha, İst. Üniver. Ktp., Ty, No. 720).

84 İmamzade'nin (*OSM.*, c. 3, s. 10).

85 Halife'nin (*Keşf.*, c. 1, s. 704).

86 Mahvî İdris'in (*Sehî*).

87 Atâî'nin (eserin ancak baş tarafı vardır: bk. Ağâh Sırrı Levend, *Atâî'nin Hülyetü'l-Efkârı*, Ankara 1948).

88 Fasih Ahmet Dede'nin (*OSM.*, c. 2, s. 366).

89 Salim'in (şairin Fuzulî'den çevirdiği *Rind ü Zahid*'in önsözünde).

90 Mustafa Ağa Nasır'ın (Rasulzade Mehmet Emin'in *Azerbaycan Şairi Nizami* adlı eserinde, Ankara 1951, s. 355).

Türkçesiyle); Nakâm⁹¹ (ö. H. 1323=M. 1906 Azerî Türkçesiyle); Ömer Baki⁹² (Doğu Türkçesiyle).

Cemşid ü Hurşid yazan şairler ve eserleri:

Ahmedî⁹³ (ö. H. 815 = M. 1412); Cem Sultan⁹⁴ (ö. H. 900 = M. 1494), (şair eserini H. 883 = M. 1478'de Selman'dan çevirmiştir); Abdî⁹⁵ (XVI. yüzyıl); Hubba Ayşe Kadın⁹⁶ (ö. H. 998 = M. 1589); Şeyhoğlu Mustafa⁹⁷ (XIV. yüzyıl); *Hurşid-name* (*Hurşid ü Ferhad*, şair eserini H. 789 = M. 1387 de yazmıştır).

Leylâ vü Mecnun yazan şairler ve eserleri⁹⁸:

Edirneli Şahidî⁹⁹ (XV. yüzyıl); Ali Şir Nevaî¹⁰⁰ (ö. H. 906 = M. 1500); Bihiştî Ahmet Sinan¹⁰¹ (XV. yüzyıl, II. Bayezit devri); Hamdullah Hamdi¹⁰² (ö. H. 909 = M. 1503); Ahmet Rızvan¹⁰³ (XV. yüzyıl, II. Bayezit devri); Sevdaî¹⁰⁴ (XVI. yüzyıl, şair eserini H. 920=M. 1514'de yazmıştır); Hakirî¹⁰⁵

91 Nakâm'ın (şair *Leylâ vü Mecnun* mesnevîsinin sonunda *Ferhad ü Şirin* mesnevîsini de yazdığını söylüyor). Bk. Agâh Sırrı Levend, *Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarında Leyla ve Mecnun Hikâyesi*, Ankara 1959, İş Bankası yayını.

92 Ömer Baki'nin (bk. Blochet, *Bibliothèque Nationale, Türkçe Yazmalar Kataloğu*, suppl. No. 973 ve 975).

93 Ahmedî'nin, İst. Üniver. Ktp., Ty, No. 921, *İskender-name*'nin sonunda: bk. Nihat Sami Banarlı, *Ahmedî'nin Cemşid ü Hurşid'i*, *Türkiyat mecmuası* 1939, c. 6, s. 136.

94 Cem Sultan'ın (Kütahya, Vahit Paşa Ktp., No. 1666 (bk. Münevver Okur, *Türk Dili* dergisi, 1958, c. 7, s. 612).

95 Abdî'nin, Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, No. 443.

96 Ayşe Kadın'ın (*Hasan Çelebi, Âli, Kafzade, Keşf.*, c. 1, s. 594, OSM., c. 2, s. 137).

97 *Hurşid-name*, Süleymaniye Ktp., Hamidiye, No. 550/4.

98 Leylâ ve Mecnun yazan şairlerden eserleri elimizde olmayanlar için bk. Agâh Sırrı Levend, *Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarında Leylâ ve Mecnun Hikâyesi*, Ankara 1959, İş Bankası yayını.

99 Şahidî'nin, Blochet, *Bibliothèque Nationale, Türkçe Yazmalar Kataloğu*, an. fon. No. 333; fotokopisi bende.

100 Nevaî'nin (bk. Agâh Sırrı Levend, *Ali Şir Nevaî, III. cilt, Hamse*, Ankara 1967, TDK yayını).

101 Bihiştî'nin, İst. Üniver. Ktp., Ty, No. 5591.

102 Hamdî'nin, İst. Üniver. Ktp., Ty., No. 800; Millet Ktp., Emiri, manzum, No. 1164, 1165 (1164 numaralı nüsha eksiktir).

103 Ahmet Rızvan'ın, bendeki yazmalar arasında.

104 Sevdaî'nin, Cambridge Üniversitesinde; fotokopisi TDK Ktp.nda.

105 Hakirî'nin, Rieu, *British Museum. Türkçe Yazmalar Kataloğu*, Add. 7936/4, fotokopisi TDK Ktp.nda.

(XVI. yüzyıl, şair eserini H. 931 = M. 1524'de yazmıştır); Fuzulî¹⁰⁶ (ö. H. 963 = M. 1555); Larendeli Hamdi¹⁰⁷ (XVI. yüzyıl); Celilî¹⁰⁸ (ö. H. 977 = M. 1569'dan sonra); Celalzade Salih¹⁰⁹ (ö. H. 973 = M. 1565); Halife¹¹⁰ (ö. H. 979 = M. 1572); Ataî¹¹¹ (Azerî Türkçesiyle); Kafzade Faizî¹¹² (ö. H. 1031 = M. 1621), (eser tamamlanmamıştır); Örfî Mehmet Ağa¹¹³ (ö. H. 1186 = M. 1772'den sonra); Andelip¹¹⁴ (Türkmen şairlerinden, XVIII. yüzyıl, eser manzum ve mensur karışıktır); Nakâm¹¹⁵ (ö. H. 1323 = M. 1905) (Azerî şairi).

Süheyl ü Nevbahar yazan şairler ve eserleri:

Hoca Mesut ve İzzettin Ahmet¹¹⁶ (eser H. 751 = M. 1350'de yazılmıştır); Bihiştî Ahmet Sinan¹¹⁷ (XV. yüzyıl); yazarı bilinmeyen mensur bir *Süheyl ü Nevbahar*¹¹⁸ (XV. yüzyılda yazılmış olabilir).

Mihr ü Mah yazan şairler ve eserleri:

Necati¹¹⁹ (ö. H. 914 = M. 1508); Gelibolulu Âli¹²⁰ (ö. H. 1008 = M. 1599); Çorlulu Zarifî¹²¹ (XVI. yüzyıl); Kıyasî¹²² (XVI. yüzyıl).

Mihr ü Vefa yazan şairler ve eserleri:

Ümmî İsa¹²³ (XV. yüzyıl); Bursalı Haşimî¹²⁴ (XVI. yüzyıl); Mustafa Defteremini¹²⁵ (ö. H. 977 = M. 1569); Gelibolulu Âli¹²⁶ (ö. H. 1008 = M. 1599).

106 Fuzulî'nin, nüshaları çoktur.

107 Larendeli Hamdi'nin, Süleymaniye Ktp., Fatih, No. 3740.

108 Celilî'nin, Blochet, *Bibliothèque Nationale, Türkçe Yazmalar Kataloğu*, an. fon. No. 364, fotokopisi bende.

109 Celâlzade Salih'in, Nuruosmaniye Ktp., No. 3846.

110 Halife'nin, bendeki yazmalar arasında.

111 Ataî'nin, Ankara D ve T-C Fakültesi, Kadri Üçok kitapları arasında; fotokopisi bende.

112 Faizî'nin, bir nüshası bende.

113 Örfî'nin, bendeki yazmalar arasında (bk. Ağâh Sırrı Levend, *Örfî'nin Leylâ vü Mecnun'u*, *Türk Dili* dergisi, 1952, c. 1, sayı 12).

114 Andelip'in, 1956'da Aşka'da basılmıştır.

115 Nakâm'ın, Bakû, Devlet Üniversitesi Kitaplığı; fotokopisi bende.

116 Hoca Mesut'un, bir nüshası Dehri Dilçin'de; Mordtmann yayım, Hannover 1925.

117 Bihiştî'nin (*Latifi, Riyazi*).

118 Mensur eser, İst. Üniver. Ty., No. 1170.

119 Necati'nin (*OSM.*, c. 2, s. 435).

120 Âli'nin, Süleymaniye Ktp., Husrev Paşa, Esmahan, No. 342.

121 Zarifî'nin, Leiden, Akademi Ktp., No. 1286, fotokopisi bende.

122 Kıyasî'nin, Süleymaniye Ktp., Esat Ef., No., 2923.

123 Ümmî İsa'nın, iki nüshası bende.

124 Haşimî'nin, bir nüshası bende.

125 Mustafa'nın (*Keşf.*, c. 2, s. 1914).

126 Âli'nin (*Keşf.*, *Menakıb-ı Hünerveran*, s. 77).

Mihr ü Müşteri yazan şairler ve eserleri:

Münirî İbrahim¹²⁷ (ö. H. 927 = M. 1520), (eser H. 891 = M. 1486'da yazılmıştır); Molla Maşîzade Fikri Dervîş¹²⁸ (ö. H. 992 = M. 1584); Azmî Pîr Mehmet¹²⁹ (XVI. yüzyıl, II. Selim devri), (eser şairin oğlu Haletî tarafından tamamlanmıştır); Ümmü Veledzade Ali b. Abdülazîz¹³⁰ (ö. H. 980 = M. 1572); Kiçi Mirzade Seyyit Yahya Hüseyin¹³¹ (ö. H. 1008 = M. 1599); Lokman b. Seyyit Hüseyin¹³² (ö. H. 1010 = M. 1601).

Şah u Geda ve Şah u Dervîş yazan şairler ve eserleri:

Fuzulî¹³³ (ö. H. 963 = M. 1555); Bursalı Rahmî¹³⁴ (ö. H. 975 = M. 1567), *Şah u Dervîş*; İmamzade Ahmet b. Mehmet¹³⁵ (ö. H. 977 = M. 1569); Taşlıcalı Yahya¹³⁶ (ö. H. 990 = M. 1582); Güftî Ali¹³⁷ (ö. H. 1088 = M. 1677, *Sah u Dervîş*; Sinoplu Beyanî¹³⁸ (XVII. yüzyıl), *Şah u Dervîş*. (*Gazi Giray adına*))

Vamîk u Azra yazan şairler ve eserleri:

Bihîştî Sinan¹³⁹ (XV. yüzyıl, II. Bayezit zamanı); Lamîî Çelebî¹⁴⁰ (ö. H. 938 = M. 1531); Kalkandelenli Muidî¹⁴¹ (XVI. yüzyıl); Manisalı Camîî¹⁴² (XVI. yüzyıl, Kanunî devri); Bursalı Havaî Mustafa¹⁴³ (ö. H. 1017 = M. 1608); Kuburîzade Abdurrahman Rahimî¹⁴⁴ (ö. H. 1127 = M. 1715).

127 Münirî'nin, Millet Ktp., Emîrî, manzum, No. 1185.

128 Fikrî'nin (*Ahdî*).

129 Azmî'nin (*Riyazî*).

130 Ümmü Veledzade'nin (*Keşf.*, c. 2, s. 1914).

131 Seyyit Yahya'nın, İst. Üniver. Ktp., Ty, No. 3520.

132 Lokman'ın (*OSM*, c. 3, s. 136).

133 Fuzulî'nin (Sadıkî-i Kitabdar'ın *Mecmau'l-Havas*'ında; Lebîp'in *Cevahir-i Mültekata*'sında; bk. Ağâh Sırrı Levend, *Fuzulî'nin Şah u Gedası*, *Türk Dili* dergisi, 1954, c. 3, sayı 35.

134 Rahmî'nin, bir nüshası bende.

135 İmamzade'nin (*OSM*, c. 3, s. 10).

136 Taşlıcalı Yahya'nın, basılmıştır, İstanbul.1284.

137 Güftî'nin (*OSM.*, c. 3, s. 391).

138 Beyanî'nin, İzmir Millî Ktp., No: 35/132.

139 Bihîştî'nin (*Latîfî, Riyazî*).

140 Lamîî'nin, İst. Üniver. Ktp., Ty., No. 1871 ve 9287; Bayezit Ktp., No. 5410; Süleymaniye Ktp., Çelebi Abdullah, No. 286, Blochet, *Bibliothèque Nationale Katalogu*, suppl, No. 1372'de kayıtlı nüsha Kadri Çelebî'nin değil, Lamîî'nindir.

141 Muidî'nin (*Aşık Çl.*, *Keşf.*, *OSM.*, c. 2, s. 410).

142 Camîî'nin, Süleymaniye Ktp., Fatih, No. 4142.

143 Havaî Mustafa'nın (*OSM.*, c. 2, s. 488).

144 Rahimî'nin (*OSM.*, c. 2, s. 489).

Varka vü Gülşah yazan şairler ve eserleri:

Yusuf Meddah¹⁴⁵ (XIV. yüzyıl), (eserini H. 770 = M. 1368'de Sivas'da yazmıştır); yazarı bilinmeyen bir *Varka vü Gülşah*¹⁴⁶ (H. 863 = M. 1458'de yazılmıştır); yine yazarı bilinmeyen mensur bir *Varka vü Gülşah*¹⁴⁷.

Edhem ü Hüma yazan şairler ve eserleri:

Lamiî Çelebi¹⁴⁸ (ö. H. 938 = M. 1531); Sabit¹⁴⁹ (ö. H. 1124 = M. 1714), (eser bitmemiştir;) Na'tî Mustafa¹⁵⁰ (ö. H. 1131 = M. 1718).

Hüma vü Hümayun yazan şairler:

Cemalî¹⁵¹ (XV. yüzyıl,), (eser II. Murat adına H. 850 = M. 1446'da yazılmıştır, bir adı *Gülşen-i Uşşak*); Fazlî¹⁵² (ö. H. 971 = M. 1563).

Çift Kahramanlı başka aşk hikâyeleri:

Tutmacı (XIV. yüzyıl), *Gül ü Husrev*¹⁵³ (Attar'ın *Gül ü Husrev* mesnevîsinden çeviri).

Mehmet (XIV. yüzyıl), *Işk-name*¹⁵⁴ (Hüma ile Ferruh arasındaki aşk, Kırım Türkçesinden Osmanlıca'ya, eser H. 800 = M. 1398'de yazılmış ve Yıldırım Bayezit'in oğlu Emir Süleyman'a sunulmuştur).

Lamiî Çelebi (ö. H. 938 = M. 1531), *Vis ü Râmin*¹⁵⁵ (Camî'den çeviri).

145 Yusuf Meddah'ın, İsmail Hikmet Ertaylan tarafından yayınlanmıştır. Edebiyat-Fakültesi yayınlarından. İstanbul 1945; Üsküdar Selim Ağa Ktp., Kemankeş No. 539;

146 Yazarı bilinmeyen *Varka vü Gülşah*, Ankara D ve T-C Fakültesi Ktp., son alınan kitaplardan, liste 3, No. 208.

147 Mensur *Varka vü Gülşah*, Bayezit Ktp., No. 5523.

148 Lamiî'nin (*OSM*, c. 2, s. 493).

149 Sabit'in, İst. Üniver. Ktp., Ty, No. 613, 2999 ve 3557.

150 Na'tî'nin, İst. Üniver. Ktp., Ty, No. 3087.

151 Cemalî'nin, İst. Üniver. Ktp., No. 5680.

152 Fazlî'nin (*OSM*, c. 2, s. 359).

153 *Gül ü Husrev*, İst. Üniver. Ktp. Ty., No. 9862 (bk. Agâh Sırrı Levend, *Tutmacı'nın Gül ü Husrev Mesnevîsi, Bilimsel Bildiriler*, 1957; *Attar ile Tutmacı'nın Gül ü Husrev Mesnevîleri, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 1959, ayrı basım; *Tutmacı'nın Gül ü Husrev Mesnevîsinde dil özellikleri, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 1960, ayrı basım.

154 *Işk-name*, Blochet, *Bibliothèque Nationale Katalogu*, Suppl. No. 604 (bk. Sedit Yüksel, *Işk-name*, Ankara 1965).

155 *Vis ü Ramin*, Süleymaniye Ktp., Esat, Ef. No. 2853; İst. Üniver. Ktp., Ty, No. 4020; Mücteba Minevî yayımı, *Vis and Râmin A romance of ancient Iran originelly Written in Pahlavi and rendered into persian verse by F. Gorganı C. 1054 A.D. I. cilt: metin*, Tahran 1935.

Abdî (XVI. yüzyıl) *Niyaz-name-i Sa'd u Hüma*¹⁵⁶ (eser H. 952 = M. 1545'de yazılmıştır).

Na'tî (ö. H. 943 = M. 1536), *Ferruh u Gülsruh*¹⁵⁷.

Zatî (ö. H. 953 = M. 1546), *Ahmed ü Mahmud*.¹⁵⁸

Bihîştî Ramazan (ö. H. 979 = M. 1571), *Cem Şah ve Alem Şah*¹⁵⁹.

Va'dî (XVII. yüzyıl), *Firuz u Dilefruz*¹⁶⁰ (H. 1078 = M. 1667'de yazılmıştır, sonu mensur).

Fasih Ahmet Dede (ö. H. 1111 = M. 1699), *Mahmud u Ayaz*.¹⁶¹

TEK KAHRAMANLI HİKÂYELER:

İskender-name yazan şairler ve eserleri:

Ahmedî¹⁶² (ö. H. 815 = M. 1412), (eser H. 792 = M. 1389'da yazılmıştır); Ali Şir Nevaî (ö. H. 906 = M. 1500), *Sedd-i İskenderî*¹⁶³; Ahmet Rızvan¹⁶⁴ (XIV. yüzyıl, II. Bayezit devri); Hayatî¹⁶⁵ (XV. yüzyıl, II. Bayezit devri); Figanî¹⁶⁶ (ö. H. 939 = M. 1532).

Kitaplıklarda *İskender-name*¹⁶⁷, *Kıssa-i İskender* gibi adlar altında mensur ciltlere rastlanır. Bunların birkaçı Hamzavî'ye atfedilmiştir. Kimi ciltlerin

156 *Niyaz-name-i Sa'd u Hüma*, Topkapı, Revan Ktp., No. 836 (bk. Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*, c. 1, s. 189).

157 *Ferruh u Gülsruh* (*Keşf*, c. 2, s. 1254).

158 *Ahmed u Mahmud* (*OSM*, c. 2, s. 176).

159 *Cem Şah ve Alem Şah* (*OSM*, c. 1, s. 42).

160 *Firuz u Dilefruz*, İst. Üniver. Ktp., Ty, No. 285 (divanıyla birlikte).

161 *Mahmud u Ayaz* (*OSM*, c. 2, s. 366).

162 Ahmedî'nin, Topkapı Revan Ktp., No. 812; Anka TDK Ktp., No. A 149, A 151, A 531; İst. Üniver. Ktp., Ty, No. 166, 848, 921; Süleymaniye Ktp., Çelebi Abdullah No. 240; Laleli, No. 1995; Lala İsmail, No. 294; Üsküdar Selim Ağa Ktp., Kemankeş, No. 385 (bu konuda bk. Nihat Sami Banarlı, *Ahmedi, Türkiyat mecmuası*, 1939. c. 6).

163 Nevaî'nin, Külliyyatı içinde (bk. Agâh Sırrı Levend, *Ali Şir Nevaî, III. cilt, Hamse*, Ankara 1967, TDK yayınlarından).

164 Ahmet Rızvan'ın, Ankara D ve T-C Fakültesi Ktp., No. 45009 (bk. Agâh Sırrı Levend *Türk Dili* dergisi, 1951, sayı 3).

165 Hayatî'nin bendeki külliyyatı içinde (bk. Agâh Sırrı Levend, *Türk Dili* dergisi, 1952, sayı 4).

166 Figanî'nin, (*Latifi Hasan, KLM*, c. 5, s. 3417).

167 Mensur İskender-name nüshaları, Topkapı Revan 481-482 ve 818; Hazine Ktp., No. 679 ve 1535-1557; III. Ahmet Ktp., No. 3115 (bütün ciltler); İst. Üniver. Ktp., No. 1179, 3694; Ankara TDK Ktp., No. A 150; Ankara Genel Ktp., No. 580; BMM. Ktp.

içinde Ahmedî adını taşıyan manzumeler de bulunmaktadır. Bu ciltler *İskender-name* değil, *Hamza-name*'dir.

Heft Peyker (Behram-ı Gûr, Seb'a-i Seyyar) yazan şairler ve eserleri:^{168.}

Bursalı Şah Ali Ulvi¹⁶⁹ (XV. yüzyıl, II. Murat devri); Kutsî Çelebi¹⁷⁰ (XV. yüzyıl, Fatih devri); Lamiî¹⁷¹ (ö. H. 938 = M. 1531); Trabzonlu Ramazan¹⁷² (ö. H. 938 = M. 1531); Ali Şir Nevaî¹⁷³ (ö. H. 906 = M. 1500), (*Seb'a-i Seyyar*; Hayatî¹⁷⁴ (XV. yüzyıl, II. Bayezit devri), (*Behram-ı Gur*, Nizamî'nin Heft Peyker'inden çevirme); Emin Yümnî¹⁷⁵ (mensur, yazar Nizamî'den çevirmiştir).

Tek kahramanlı başka hikâyeler:

Yazarı bilinmeyen *Ahmet Haramî Destanı*¹⁷⁶ (XIV. yüzyıl).

Lamiî Çelebi (ö. H. 938 = M. 1531), *Cabir-name*¹⁷⁷.

Nabî (ö. H. 1124 = M. 1712), *Hayrabad*¹⁷⁸ (eser H. 1117 = M. 1705'de yazılmıştır).

Arayıcızade Ferdi Hüseyin (ö. H. 1121 = M. 1709), *Şapur-name*¹⁷⁹.

TASAVVUFÎ HİKÂYELER:

Mustafa Safî (XVII. yüzyıl, I. Ahmet'in imamı), *Celâl ü Cemal*¹⁸⁰, (Şahruh devri şairlerinden Mevlâna Asafî'nin Farsça eserinden kısaltılarak yapılan çeviri, mensur).

168 Bu konuda bk. Hikmet T. İlaydın, *Behram-ı Gur Menkabeleri*, *Türkiyat mecmuası* 1936, c. 5.

169 Ulvi'nin (*Sehî, Latîfi, Hasan, Beyanî, Kafzade, OSM.*, c. 2, s. 303).

170 Kutsî'nin, (*Latîfi, OSM.*, c. 2, s. 304).

171 Lamiî'nin, (*Keşf.*, c. 2, s. 2045).

172 Ramazan'ın (*OSM.*, c. 2, s. 304).

173 Nevaî'nin, Külliyyatı içinde (bk. Agâh Sırrı Levend, *Ali Şir Nevaî, III. cilt, Hamse*).

174 Hayatî'nin, Külliyyatı içinde, bendeki yazmalar arasından (bk. Agâh Sırrı Levend, *Türk Dili* dergisi, 1952, sayı 4.)

175 Yümnî'nin, basılmıştır, İstanbul 1341.

176 *Ahmet Haramî Destanı*, TDK yayınlarından, Ankara 1946, hazırlayan Talat Onay.

177 *Cabir-name* (*Keşf.*, c. 1, s. 533; *OSM.*, c. 2, s. 493).

178 *Hayrabad*, İst. Üniver. Ktp., Ty., No. 612 ve 5090

179 *Şapur-name*, İst. Üniver. Ktp., No. 3286; Millet Ktp., mecmua, No. 774.

180 *Celâl ü Cemal*, Topkapı, Revan Ktp., No. 1304/2.

Şeyh Galip (ö. H. 1213 = M. 1798), *Hüsn ü Aşk*¹⁸¹ (eserini H. 1197 = M. 1782'de yazmıştır).

Mehmet Refî-i Âmidî (ö. H. 1231 = M. 1815), *Can u Cânan*¹⁸² (*Hüsn ü Aşk*'a nazire, H. 1205 = M. 1791'de yazılmıştır).

Mustafa Kail (XVIII. yüzyıl), *Name-i Işk*¹⁸³ (H. 1151 = M. 1738'de yazılmış manzum dört hikâye).

Keçecizade İzzet Molla (ö. H. 1245 = M. 1829), *Gülşen-i Aşk*.¹⁸⁴

Yazarı bilinmeyen *Gülşen-i Daniş*¹⁸⁵ (Meylî ile Cemal ü Celal arasında; Meylî aşık olan insan, Cemal ü Celal de ma'suk olan Tanrı'nın sıfatı).

Selâman u Ebsal yazan şairler ve eserleri:

Lamiî Çelebi¹⁸⁶ (ö. H. 938 = M. 1531); Abdülkerim¹⁸⁷ (ö. H. 1303 = M. 1885), (mensur olsa gerek.)

Mantıku't-Tayr ve benzerlerini yazanlar ve eserleri:

Gülşehri¹⁸⁸ (eserin yazıldığı tarih H. 717 = M. 1317); Ali Şir Nevaî, *Lisanü't-Tayr*¹⁸⁹; İranlı Şemsî (XVI. yüzyıl), *Deh Murg*¹⁹⁰ (eser H. 920 = M. 1514'de yazılmış, Yavuz Sultan Selim'e sunulmuştur); Zaifî Pîr Mehmet b.Evrenus b.Nurettin (ö. H. 967 = M. 1559), *Gülşen-i Sîmurg*¹⁹¹ (eser H. 964 = M. 1556'da yazılmıştır); Arifî, Arif Mehmet (ö. H. 971 = M. 1563), *Ravzatu't-Tevhid*¹⁹² (kuşların ve çiçeklerin tasavvuf açısından kıssaları, H. 943 = M. 1536'da yazılmıştır); Kadioğlu Şeyh Mehmet (XVI. yüzyıl), *İnşirahu's-Sadr*¹⁹³ (*Mantıku't-Tayr* çevirisi, H. 986 = M. 1578'de yazılmıştır); İbrahim Gülşeni

181 *Hüsn ü Aşk*, şairin basma divanıyla, *Müntehabat-ı Mir Nazîf'in* sonunda.

182 *Can u Cânan*, Topkapı, Hazine Ktp., No. 300. İst. Üniver. Ktp., Ty, No. 3015.

183 *Name-i Işk*, Atıf. Ef. Ktp., No. 2214.

184 *Gülşen-i Aşk*, taşbasması, İstanbul, 1293.

185 *Gülşen-i Daniş*, Millet Ktp., Emirî, manzum, No. 1005.

186 Lamiî'nin, İst. Üniver. Ktp., No. 3088.

187 Abdülkerim'in (*OSM.*, c. 2, s. 10).

188 Gülşehri'nin, TDK Ktp., No. A 120, B 6; Arkeoloji Ktp., No. 236, 1306; Süleymaniye Ktp., Fatih, No. 2527, güzel bir nüshası Raif Yelkenci'de (tıpkıbasımı ve incelemesi, gâh Sırrı Levend, *Gülşehri Mantıku't-Tayr*, Ankara 1957).

189 *Lisanü't-Tayr*, Külliyyatı içinde (bk. Agâh Sırrı Levend, *Ali Şir Nevaî, IV. cilt, Divanlarla Hamseler Dışında Kalan Eserler*, Ankara 1968, TDK Yayını.

190 *Deh Murg*, D ve T-C Fakültesi Ktp., No. 3700/857; Ankara TDK Ktp., No. A 239.

191 *Gülşen-i Sîmurg*, Topkapı Revan Ktp., No. 822, Külliyyatı içinde; TDK Ktp., No. A 144 (başta birkaç sayfa eksik).

192 *Ravzatu't-Tevhid*, Konya, İzzet Koyunoğlu Ktp.

193 *İnşirahu's-Sadr*, Konya, İzzet Koyunoğlu Ktp. (tıpkıbasımı TDK kitaphğında).

(ö. H. 940 = M. 1533), *Simurg-name*;¹⁹⁴ Şemsettin Sivasî (ö. H. 1006 = M. 1597), *Gülşenabad*¹⁹⁵ (çiçeklerin tasavvuf yolunda münazarası, H. 940 = M. 1533'de yazılmıştır); Fedâî Dede (ö. H. 1045 = M. 1635), *Mantiku'l-Esrar*¹⁹⁶, *Mantiku't-Tayr* çevirisi, (OSM. nde bu eserin H. 1305=M. 1887'de ölen Abdullâh Hulûsî tarafından çevirdiği yazılıdır, c. 1, s. 134).

Attar'ın Bülbül-name'sini çevirenler ve eserleri:

Münirî (XVI. yüzyıl), *Gülşen-i Ebrar*¹⁹⁷ (H. 956 = M. 1549'da *Bülbül-name*'den genişletilerek çevrilmiştir); Ömer Fuadî (ö. H. 1046 = M. 1636), *Bülbüliyye*¹⁹⁸; Manisalı Birrî (ö. H. 1127 = M. 1715), *Bülbüliyye*¹⁹⁹ (Ömer Fuadî'nin eserini nesre çevirmiştir).

TEMSİLÎ HİKÂYELER:

Necatî (ö. H. 914 = M. 1508), *Gül ü Saba*²⁰⁰.

Lamiî Çelebi (ö. H. 938 = M. 1531), *Gây u Çevgan*²⁰¹.

Vücodî (XVI. yüzyıl), *Şahid ü Ma'na*²⁰², *Hayal ü Yar*²⁰³ (eser H. 981 = M. 1573'de yazılmıştır).

Nev'î (XVI. yüzyıl), *Tutî vü Zag*²⁰⁴.

Bihîştî Ahmet Sinan (XV. yüzyıl), *Hüsn ü Nigâr*²⁰⁵.

Tecellî, eski mahlası Havaî (XVI. yüzyıl), *Gülendam u Keîb*²⁰⁶ (Yahya'nın *Şah u Geda*'sına nazire, Gülendam "gül", Keîb "bülbül").

Fikrî Dervîş, Molla Maşizade (ö. H. 992 = M. 1584), *Behram u Zühre*²⁰⁷, *Hurşid ü Mihr*²⁰⁸, *Mihr ü Nahid*²⁰⁹.

194 *Simurg-name* (OSM., c. 1, s. 19).

195 *Gülşenabad*, 2 nüshası bende.

196 *Mantiku'l-Esrar*, basılmıştır: taşbasması, İstanbul 1274.

197 *Gülşen-i Ebrar*, bir nüshası bende.

198 *Bülbüliyye* (OSM., c. 1, s. 119).

199 *Bülbüliyye* (mensur, basılmıştır; taşbasması).

200 *Gül ü Saba* (OSM., c. 2, s. 435).

201 *Gây ü Çevgan* (OSM., c. 2, s. 493).

202 *Şahid ü Ma'na*, (OSM, c. 3, s. 158)

203 *Hayal ü Yar*, Süleymaniye Ktp., Lala İsmail, No. 416.

204 *Tutî vü Zag*, (Ahdî, Riyazî).

205 *Hüsn ü Nigâr* (Latifî, Riyazî, OSM., c. 2, s. 96).

206 *Gülendam u Keîb*, Millet Ktp., Emirî, manzum, No. 1214.

207 *Behram u Zühre* (Keşf., c. 1, s. 259; OSM., c. 2, s. 363).

208 *Hurşid ü Mihr* (Sehî, OSM., c. 2, s. 363).

209 *Mihr ü Nahid* (OSM., c. 2, s. 363).

Yenipazarlı Valî Ahmet (ö. H. 1007 = M. 1598), *Hüsn ü Dil*²¹⁰.

Sanî, ya da Kâmî (XVII. yüzyıl), *Asaf-name*²¹¹ (*Hilal ü Bedr*, eser Musahip Mehmet Paşa adına yazıldığı için *Asaf-name* adı verilmiştir. Yazarın adı bir yerde Sami, bir yerde Kâmî geçmektedir).

Mustafa İzzet Paşa (ö. H. 1330 = M. 1911), *Nan u Penîr*²¹² (Bahau'd-din-i Amüli'den çeviri).

Nan u Halva yazan şairler ve eserleri:

Mehmet İzzet Paşa²¹³ (ö. H. 1330 = M. 1911); Saip Ahmet²¹⁴ (ö. H. 1305 = M. 1887).

Gül ü Bülbül yazan şairler ve eserleri:

Kara Fazlî²¹⁵ (ö. H. 971 = M. 1563), (eserini H. 960 = M. 1552'de yazmıştır); Gazi Giray²¹⁶ (ö. H. 1016 = M. 1607), (Fuzulî'nin *Beng ü Bade*'sine nazire); İznikli Bakaî²¹⁷ (ö. H. 980 = M. 1572), (eserini H. 973 = M. 1565'de yazmıştır. Kemankeş nüshasında eserin yazılış tarihi H. 980 olarak gösterilmektedir).

Gül ü Nevruz yazan şairler ve eserleri:

Lutfî²¹⁸ (XV. yüzyıl), (Çağatayca, şair eserine H. 814 = M. 1411'de Mu-zaffer Bahadır Sultan İskender adına yazmıştır); Kalkandelenli Muidî²¹⁹ (ö. H. 994 = M. 1585); Parsa Sabir Mehmet Dede²²⁰ (ö. H. 1090 = M. 1679).

Şem' ü Pervane yazan şairler ve eserleri:

Lamiî Çelebi²²¹ (ö. H. 938 = M. 1531); Zati²²² (ö. H. 953 = M. 1546); Kalkandelenli Muidî²²³ (ö. H. 994 = M. 1585).

210 *Hüsn ü Dil*, İst. Üniver. Ktp., Ty, No. 1947.

211 *Asaf-name*, Süleymaniye Ktp., Esat Ef., No. 2515.

212 *Nan u Penîr* (OSM., c. 2, s. 343).

213 *İzzet Paşa'nın* (OSM., c. 2, s. 343).

214 Saip Ahmet'in (OSM., c. 2, s. 287).

215 Fazlî'nin, İst. Üniver. Ktp., Ty, No. 724; Süleymaniye Ktp., Lala İsmail, No. 569.

216 Gazi Giray'ın (OSM., c. 2, s. 349).

217 Bakaî'nin, İst. Üniver. Ktp., No. 4097 (mecmua içinde); Üsküdar Selim Ağa Ktp., Kemankeş, No. 416.

218 Lutfî'nin, Süleymaniye Ktp., Laleli, No. 1911/1 (sonu eksik); Rieu, *British Museum Kataloğu*, Add. 7914; Blochet, *Bibliothèque Nationale Kataloğu*, Supp. No. 998.

219 Muidî'nin (OSM., c. 2, s. 410).

220 Parsa'nın (OSM., c. 1, s. 48).

221 Lamiî'nin, Topkapı Hazine Ktp., No. 714; Süleymaniye Ktp., Husrev Paşa, No. 604.

222 Zati'nin, Nuruosmaniye Ktp., No. 4080; Süleymaniye Ktp., Lala İsmail, No. 443 (divanın kenarında, v. 30 b- 161 a).

223 Muidî'nin, İst. Üniver. Ktp., No. 2255; Millet Ktp., Emiri, manzum, No. 1193.

Münazara yollu temsilî hikâyeler:

Emirî Yusuf (XV. yüzyıl), *Beng ü Çağır*²²⁴ (Çağatayca).

Necati (ö. H. 914 = M. 1508), *Münazara-i Gül ü Husrev*²²⁵.

Ahmedî (XV. yüzyıl), *Münazara*²²⁶ (sazlar arasında, Çağatayca).

İdris-i Bitlisî (ö. H. 927 = M. 1520), *Münazara-i Savm u İd*²²⁷ (II. Bayezit'e sunulmuştur).

Yakinî (XV. yüzyıl), *Ok Yay Münazarası*²²⁸ (Çağatayca, manzum ve mensur).

Fuzulî (ö. H. 963 = M. 1555), *Beng ü Bade*²²⁹.

Nev'î Yahya (ö. H. 1007 = M. 1598), *Münazara-i Tutî bâ Zag*²³⁰.

Celal Çelebi (XVI. yüzyıl), *Münazara-i Sa'd u Said*²³¹.

Yazarı bilinmeyen, *Münazara-i Kahve vü Bade*²³² (eserin Murat zamanında yazıldığı anlaşılıyor, ama hangi Murat olduğu belli değil).

Münazara-i Seyf ü Kalem yazarlar ve eserleri:

Uzun Firdevsî²³³ (XV. yüzyıl); Naimî-i Hamidî²³⁴ (XVI. yüzyıl), (bunların manzum olup olmadıkları belli değildir).

Türlü hikâyeler:

Hamdullah Hamdi (ö. H. 914 = M. 1508), *Tuhfetü'l-Uşşak*²³⁵. (XVI. yüzyıl şairlerinden Üsküplü Kadı Ata'nın da *Tuhfetü'l-Uşşak*²³⁶ adında bir eseri varsa da türü ve konusu belli değildir).

224 *Beng ü Çağır*, Rieu, *British Museum Kataloğu*, Add. 7914.

225 *Münazara-i Gül ü Husrev (Sehî, Âli)*.

226 *Münazara*, Rieu, *British Museum Kataloğu*, Add. 7914.

227 *Münazara-i Savm u İd* (OSM., c. 3, s. 7).

228 *Ok Yay Münazarası*, Rieu, *British Museum Kataloğu*, Add. 7914.

229 *Beng ü Bade*, basılmıştır (divanı içinde).

230 *Münazara-i Tutî bâ Zag* (OSM., c. 2, s. 438).

231 *Münazara-i Sa'd u Said (Ahdî)*.

232 *Münazara-i Kahve vü Bade*, Bayezit Genel Ktp., No. 5485.

233 Firdevsî'nin (OSM., c. 2, s. 359).

234 Naimî'nin (*Latifî*).

235 *Tuhfetü'l-Uşşak*, Gibb'in koleksiyonunda (bk. W. Gibb, *A history of ottoman poetry*, c. II, s. 190-201).

236 *Tuhfetü'l-Uşşak (Aşık Çelebi, Riyazî)*.

Hatîf, Bursalı Eğercizade Hasan (ö. H. 1152 = M. 1739), *Üç Arus ve Üç Damad*²³⁷ (eser H. 1135 = M. 1722'de yazılmıştır).

Yenişehirli Avni (ö. H. 1301 = M. 1883), *Ateşgede*²³⁸.

SERGÜZEŞT-NAMELER, HASBIHALLER :

Bu konuda yazılmış eserleri, hikâyelerin bir kolu sayabiliriz:

Diyarbakırlı Halîlî (ö. H. 890 = M. 1485), *Fürkat-name*²³⁹ (şairin H. 876 = M. 1471'de yazdığı bu eserin kendi serüveni olmayıp tasavvufî olduğunu Ali Emîrî Efendi bildirmektedir: *Tezkire-i Âmid*, İstanbul 1327, s. 278).

Ali (XV. yüzyıl), *Dert-name*²⁴⁰.

Cağfer Çelebi (ö. H. 920 = M. 1514), *Heves-name*²⁴¹ (H. 899 = M. 1493'de yazılmıştır).

Fanî (XVI. yüzyıl), *Belazede*²⁴².

Nev'î (ö. H. 1007 = M. 1598), *Gevher-i Raz*²⁴³.

Güvahî (ö. H. 925 = M. 1519), *Gurbet-name*²⁴⁴.

Bursalı Celîlî (XV. yüzyıl), *Hece-name*²⁴⁵ (H. 915 = M. 1530'da yazılmıştır).

Muyî (XVI. yüzyıl), *Nâlân u Handan*²⁴⁶ (H. 957 = M. 1550'de yazılmıştır).

Zaifî Pîr Mehmet b.Evrenus b.Nurettin (ö. H. 967 = M. 1559), *Sergüzeşt*²⁴⁷ (manzum ve mensur).

Kara Çelebizade Abdülazîz (ö. H. 1068 = M. 1657), *Gülşen-i Niyaz*²⁴⁸.

237 *Üç Arus Üç Damad*, bir nüshası bende.

238 *Ateşgede*, şairin torunu Avni Aktuç'da.

239 *Fürkat-name*, Millet Ktp., Emîrî, manzum, No. 1063.

240 *Dert-name (Sehî)*.

241 *Heves-name*, Ankara Genel Ktp., No. 913; İst. Üniver. Ktp., Ty, No. 9861.

242 *Belazede (Ahdî)*.

243 *Gevher-i Raz*, Millet Ktp., No. 1104.

244 *Gurbet-name*, bir nüshası bende (*Pend-name*'nin sonunda da vardır).

245 *Hece-name*, Blochet, *Bibliothèque Nationale Kataloğu*, c. 1, s. 155. (fotokopisi bende).

246 *Nâlân u Handan*, bir nüshası bende.

247 *Sergüzeşt*, Topkapı Revan Ktp., No. 822, Külliyyatı içinde.

248 *Gülşen-i Niyaz*, İst. Üniver. Ktp., Ty, No. 3025.

Edirneli Güftî Ali (ö. H. 1088 = M. 1677), *Hasbihal*²⁴⁹.

Mehmet (XVII. yüzyıl), *Nevhatü'l-Uşşak*²⁵⁰.

Bursalı Belig (ö. H. 1142 = M. 1729), *Sergüzeşt-name*²⁵¹ (H. 151 beyit, 1114=M. 1702'de yazılmıştır, şair aldığı mektup üzerine Bursa'dan Tokat'a gidişini anlatıyor).

Bayburtlu Zihni (XIX. yüzyıl), *Sergüzeşt-name*²⁵².

Keçecizade İzzet Molla (ö. H. 1245 = M. 1829), *Mihnet-keşan*²⁵³.

MENSUR HİKÂYELER :

Yazarı bilinmeyen, *Bahtiyar-name*²⁵⁴ (10 vezir hikâyesi), (H. 601 = M. 1204'de Semerkand'da yazılmış olan *Lümeatü's-Sirac* adlı Farsça versiyonundan, Şark Türkçesiyle Anadolu Türkçesine²⁵⁵ yapılmış birer çeviri).

Şeyhzade Ahmet Mısırî (XV. yüzyıl, II. Murat zamanı), *Erbain Sabah u Mesa*²⁵⁶ (*Kitab-ı Subh u Mesa*, 40 vezir hikâyesi).

Feramers b.Ebu'l-Kasım Hudadad (XVI. yüzyıl), *Kıssa-i Şehr-i Şatıran*²⁵⁷ (ö. H. 998 = M. 1589'da yazılmıştır).

Celalzade Salih Çelebi (ö. H. 973 = M. 1565), *Firuz Şah Kıssası*²⁵⁸ (8 cilt, Kanunî Sultan Süleyman'ın emriyle çevrilmiştir).

Bakaî (ö. H. 980 = M. 1572), *Şirvan Şah ve Şemayil Banu*²⁵⁹ (IV. Murat adına).

Yazarı bilinmeyen, *Ahmer-name*²⁶⁰.

Yazarı bilinmeyen, *Şah-name*²⁶¹ (Hindistan'da üç büyük şehirde ana ve baba bir, üç kardeş hükümdarın serüveni).

249 *Hasbihal*, bir nüshası bende.

250 *Nevhatü'l-Uşşak*, basılmıştır, İstanbul 1261.

251 *Sergüzeşt-name*, Millet Ktp., Emiri, manzum, No. 665 (mecmua içinde, v. 54 a- 55 a.)

252 *Sergüzeşt-name*, İst. Üniver. Ktp., Ty, No. 9606.

253 *Mihnet-keşan*, basılmıştır; taşbasması, İstanbul 1269.

254 *Bahtiyar-name*, Mansur Bahşi'nin H. 839 = M. 1435'de Uygur harfleriyle yazdığı nüsha, Oxford, Bodleian kitaphönda, No. 598 (bk. *Journal Asiatique* X, 1827, s. 147 vd; *Millî Tettebular Mecmuası, Türk Dili Yedigârları*, İstanbul 1331, sayı 4).

255 *Bahtiyar-name*, Anadolu Türkçesiyle, Nuruosmaniye Ktp., No. 3685; Blochet, *Bibliothèque Nationale Kataloğu*, Supp, No. 623.

256 *Erbain Sabah u Mesa*, Ankara, Genel Ktp., No. 203.

257 *Kıssa-i Şehr-i Şatıran*, II. cilt, İst. Üniver. Ktp., Ty, No. 9303.

258 *Firuz Şah Kıssası (Hasan Çelebi)*.

259 *Şirvan Şah ve Şemayil Banu*, bir nüshası bende.

260 *Ahmer-name*, II. cildi bende.

261 *Şah-name*, Topkapı, Emanet Hazinesi Ktp., No. 1660.

Sıtkı Seyyit Ahmet b.Hasan, *Hikâye-i U'cube ve Mahcube*²⁶² (Farsçadan çevir, padişahın ortaya attığı konular üzerine iki cariyenin karşılıklı anlattığı hikâyeler).

Hüsn ü Dil (mensur) yazarlar ve eserleri:

Lamiî Çelebi²⁶³ (ö. H. 938 = M. 1531); Ahî Hasan²⁶⁴ (ö. H. 923 = M. 1517); Edirneli Sabri²⁶⁵ (ö. H. 1055 = M. 1645).

Mensur münazaralar:

Lamiî Çelebi (ö. H. 938 = M. 1531), *Münazara-i Sultan-ı Bahar bâ Şehriyar-ı Şita*²⁶⁶ ve *Münazara-i Nefs ü Ruh*²⁶⁷.

Latifî (ö. H. 990 = M. 1582), *Münazara-i Latifî*²⁶⁸.

Fürugî Derviş Ahmet (ö. H. 1022 = M. 1613), *Münazara-i Ganî vü Fakir*²⁶⁹.

Fasih Ahmet Dede (ö. H. 1111 = M. 1699), *Münazara-i Gül ü Mül*²⁷⁰ ve *Münazara-i Şeb ü Ruz*²⁷¹.

Abdî (XIX. yüzyıl), *Nutk-ı Bîperva ile Akl-ı Dâna*²⁷².

Salim b.Mustafa b.Ahmet (XIX. yüzyıl), *Muhavere-i Rind ü Zahid*²⁷³ (Fuzulî'nin Farsça eserinin çevirisi, Haziran 1219 = 1804'de yazılmıştır). Şabanzade Mehmet (ö. H. 1104 = M. 1692), *Münazara-i Tig u Kalem*²⁷⁴.

KÜÇÜK HİKÂYELELER:

Manzum olanlardan: Nev'îzade Ataî (ö. H. 1046 = M. 1635 /6), *Heft Han*²⁷⁵ (7 hikâye).

262 *Hikâye-i U'cube ve Mahcube*, Kitapçı Raif Yelkenci'de.

263 Lamiî'nin, Köprülü Ktp., No. 409.

264 Ahî'nin, aynı nüshada sayfa kenarında, ancak baş tarafı vardır.

265 Sabri'nin (OSM, c. 2, s. 67).

266 *Münazara-i Sultan-ı Bahar bâ Şehriyar-ı Şita*, basılmıştır, İstanbul 1290.

267 *Münazara-i Nefs ü Ruh* (OSM, c. 2, s. 493).

268 *Münazara-i Latifî* (OSM, c. 3, s. 135).

269 *Münazara-i Ganî vü Fakir*, Atıf Ef. Ktp., No. 2273.

270 *Münazara-i Gül ü Mül*, Bayezit Genel Ktp., 5483.

271 *Münazara-i Şeb ü Ruz* (OSM, c. 2, s. 366).

272 *Nutk-ı Bîperva ile Akl-ı Dâna*, basılmıştır, İstanbul 1287.

273 *Muhavere-i Rind ü Zahid*, basılmıştır.

274 *Münazara-i Tig u Kalem*, Topkapı, Bağdat Ktp., No. 151; Emanet Hazinesi Ktp., No. 1637; Süleymaniye Ktp., Lala İsmail, No. 595; Fatih, No. 5335/1.

275 *Heft Han*, hamsesi içinde.

Sırrı İbrahim (ö. H. 1111 = M. 1699), *Hikâye-i Garibü'l-Asar*²⁷⁶ (475 beyit).

Sabit (ö. H. 1124 = M. 1712), *Dere-name*²⁷⁷, *Berber-name*²⁷⁸.

Abdi, Abdullah Vassaf, Şeyhülislâm (ö. H. 1174-M.1760), *Behçet-abad*²⁸⁹ (1500 beyt, III. Ahmet zamanında yazılmıştır; asıl hikâye eserin sonundaki "Kıralzade Tayyar" hikâyesidir.)

Vahid (XVIII. yüzyıl), *Makale-i İbret-meal*²⁸⁰ (119 beyit).

Yenişehirli Belig Mehmet Emin (ö. H. 1172 = M. 1758), *Berber-name*²⁸¹.

Nebil, *Hecr-i Visal*²⁸² (Üsküdar'da geçen ma'sum bir aşk hikâyesi).

Enderunî Fazıl (ö. H. 1225 = M. 1810), *Defter-i Aşk*²⁸³.

Sünbülzade Vehbi (ö. H. 1224 = M. 1809), *Şevkengiz*²⁸⁴.

Büyük mesnevîler arasındaki hikâyeler:

Bölgümlere ayrılmış büyük mesnevîlerde, her bölümün sonunda "Hikâyet", "Destan" gibi başlıklar altında türlü konularda küçük hikâyeler yer alır. Bunlardan en tanınmış olanları, Nizamî'nin *Hamse*'sinin ilk mesnevîsi olan *Mahzenü'l-Esrar*'a nazire olarak söylenmiş olanlardır:

Mir Haydar (XV. yüzyıl), *Mahzenü'l-Esrar*²⁸⁵ (Çağatayca, Nizamî'ye nazire).

Ali Şir Nevaî (ö. H. 906 = M. 1500), *Hayretü'l-Ebrar*²⁸⁶ (Çağatayca, Nizamî'ye nazire).

Hayatî (XV. yüzyıl), *Mahzenü'l-Esrar*²⁸⁷ (Nizamî'ye nazire).

276 *Hikâye-i Garibü'l-Asar*, bir nüshası bende.

277 *Dere-name*, *Müntahabat-ı Mir Nazif*'de.

278 *Berber-name*, *Müntehabat-ı Mir Nazif*'de.

279 *Behçet-abad*, Atıf Ef. Ktp., No. 2011

280 *Makale-i İbret-meal*, Kitapçı Raif Yelkenci'de.

281 *Berber-name* (OSM, c. 2, s. 104).

282 *Hecr-i Visal*, Ankara TDK Ktp., No. A/91.

283 *Defter-i Aşk*, basılmıştır İstanbul 1253.

284 *Şevkengiz*, basılmıştır.

285 *Mahzenü'l-Esrar*, Millet Ktp., Emiri, manzum, No. 951; Ayasofya htp., Ns - 5757 (uygur yazısıyla, v. 70 - 159).

286 *Hayretü'l-Ebrar*, Külliyyatı ve Hamsesi içinde (bk. Ağâh Sırrı Levend, *Ali Şir Nevaî*, c. III, *Hamse*), Ankara 1967, TDK yayını.

287 *Mahzenü'l-Esrar*, bendeki Hamsesi içinde.

Azerî İbrahim Çelebi (ö. H. 993 = M. 1583), *Nakş-ı Hayal*²⁸⁸ (*Mahzenü'l-Esrar* vezninde, 26. bap, dinî ve ahlâkî hikâyeler, 987'de bitirilmiştir).

Bursalı Cinanî Mustafa (ö. H. 1004 = M. 1595), *Riyazü'l-Cinan*²⁸⁹ (*Nakş-ı Hayal*'e nazire, bu mesnevînin içindeki destan başlıklı hikâyelerin çoğu yerli hayattan alınmıştır: Meyhane ve mesire âlemleri, baskın sahneleri gibi). *Cilâü'l-Kulub*²⁹⁰ (Yahya'nın *Usul-name*'sine nazire).

Nev'îzade Ataî (ö. H. 1046 = M. 1635 /6), *Sohbetü'l-Ebkâr*²⁹¹, *Nefhatü'l-Ezhar*²⁹².

Taşlıcah Yahya (ö. H. 990 = M. 1582), *Usul-name*²⁹³. *Gencine-i Raz*²⁹⁴. *Gülşen-i Envar*²⁹⁵.

Mensur küçük hikâyeler:

Edirneli Vahdî Cağfer (XVI. yüzyıl), *Ana Bacı*²⁹⁶ (Bursalı Hoca Abdurrauf hikâyesi, arada manzum parçalar).

Yazarı bilinmeyen, *Binbirdirek Batakhanesi*²⁹⁷ (XV. Murat zamanına ait yerli hikâye. Bu hikâye, sonradan başkaları tarafından yeniden kaleme alınıp bastırılmıştır).

Yazarı bilinmeyen, *Hikâye-i Meker-i Zenan*²⁹⁸ (yerli hikâye).

Yazarı bilinmeyen, *Hikâyet-i Tutî ve Meker-i Vezir*²⁹⁹.

Baki (XVI. yüzyıl, III. Murat devri, *Hikâyet-i Duhter-i Şeyh Busayri*³⁰⁰.

Yazarı bilinmeyen, *Meyyal ü Şehnaz*³⁰¹.

288 *Nakş-ı Hayal*, Topkapı Revan Ktp., No. 849; Süleymaniye Ktp. Esat Ef., No. 2600, Çelebi Abdullah, No. 331

289 *Riyazü'l-Cinan*, İst. Üniver. Ktp., Ty, No. 811, 3659, 4097; Ayasofya Ktp., No. 1833; Ankara Genel Ktp., No. 1073.

290 *Cilâü'l-Kulub*, Topkapı, Revan Ktp., No. 831; Ankara Genel Ktp., No. 615; Süleymaniye Ktp., Halet Ef., No. 94.

291 *Sohbetü'l-Ebkâr*, Hamsesi içinde.

292 *Nefhatü'l-Ezhar*, Hamsesi içinde.

293 *Usul-name*, Hamsesi içinde.

294 *Gencine-i Raz*, Hamsesi içinde.

295 *Gülşen-i Envar*, Hamsesi içinde.

296 *Ana Bacı* (*Sehi* s. 115).

297 *Binbirdirek Batakhanesi*, bir nüshası bende.

298 *Hikâyet-i Meker-i Zenan*, bir nüshası bende.

299 *Hikâyet-i Tutî ve Meker-i Vezir*, bir nüshası bende.

300 *Hikâyet-i Duhter-i Şeyh Busayri*, bir nüshası bende.

301 *Meyyal ü Şehnaz*, Süleymaniye Ktp., Hamidiye, No. 1466 (mecmua içinde, v. 178 b-288 a).

Kanunî, III. Murat ve IV. Murat devirlerine ait birçok yerli hikâyeler vardır.

Ayrıca türlü konuda yazılmış eserler arasında mensur hikâyeler çoktur:

Nergisi'nin (ö. H. 1044 = M. 1634), *Hamse*³⁰² sindendeki beş mensur eserde, özellikle *Meşaku'l-Uşşak* adını taşıyan kitapta türlü hikâyeler yer almaktadır.

Camîü'l-Hikâyat yazan ya da çevirenler ve eserleri:

Muhlis b.Hafızü'l-Kazî, *Camîü'l-Hikâyat*³⁰³ (türlü Arapça kitaplardan çevirme).

Avfî, Cemalü'd-din Muhammed'in vezir Nizamü'l-Mülk için yazdığı Farsça eseri³⁰⁴ çevirenler:

İbn-i Arabşah³⁰⁵ (ö. H. 854 = M. 1450), (II. Murat'ın emriyle); Necai³⁰⁶ (ö. H. 914 = M. 1508); Celalzade Salih³⁰⁷ (ö. H. 973 = M. 1565), (Kanunî Sultan Süleyman'ın oğullarından Bayezit adına). Razi Abdüllatif³⁰⁸ (ö. H. 1146 = M. 1733), Avfî'nin eserine nazire).

El Ferecü Ba'de's-Şidde çevirenler ve eserleri:³⁰⁹

Mehmet b.Ömerü'l-Halebî³¹⁰ (II. Murat zamanı); yazarı bilinmeyen, (H. 898 = M. 1492'de istinsah edilmiş bir nüsha)³¹¹; Kasım b.Mehmet³¹²; Neşet Efendi³¹³ (istinsahı H. 972 = M. 1564); yazarı bilinmeyen bir nüsha³¹⁴; Lutfullah b.Hasanü't-Tokadî³¹⁵ (ö. H. 900 = M. 1694), (istinsahı H. 953 = M.

302 *Hamse-i Nergisi*, Bulak, 1255, Mısır.

303 *Camîü'l-Hikâyat*, İst. Üniver. Ktp., Ty, No. 8668.

304 Avfî'nin Farsça eseri, Nuruosmaniye Ktp., No. 3272.

305 İbn-i Arabşah'ın (*Keşf.*, c. I, s. 540).

306 Necati'nin (*Keşf.*, c. I, s. 540).

307 Celalzade Salih'in, Nuruosmaniye Ktp., No. 3233; Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa No. 1855 (bk. Adnan Erzi, *Bellekten*, Ankara 1949, sayı 49, s. 173).

308 Razi'nin (*OSM*, c. 3, s. 54).

309 Bk. Şükrü Kurgan, *Osmanlı devrinde mensur hikâyeciliğimize ait bir eser*, *Türk Dili - Bellekten*, Ankara 1945, seri III, sayı 4-5.

310 Halebî'nin Rieu, *British Museum Kataloğu*, s. 224.

311 898'de istinsah edilen nüsha, Murat Molla Ktp., No. 1173.

312 Kasım b.Mehmet'in, Süleymaniye Ktp., Laleli, No. 1698.

313 Neşet Efendi'nin, Süleymaniye Ktp., Fatih, No. 3718.

314 Yazarı bilinmeyen nüsha, İst. Üniver. Ktp., No. 284.

315 Lutfullah'ın, İst. Üniver. Ktp., No. 460.

1564); Lamiî Çelebi³¹⁶ (ö. H. 938 = M.1531); yazarı bilinmeyen bir nüsha³¹⁷; Tokatlı Lutfî³¹⁸ (ö. H. 900 = M. 1494).

Başka mensur hikâyeler:

Ahmet Nazif, *Elfü Leyleti'n ve Leyle* çevirisi (Binbir Gece)³¹⁹.

Mustafa Hami Paşa, Ali Raşit, Ahmet Şükrü ve Sait Fehmi, *Elfü'n-Nehari ve'n- Nehar* çevirisi (Binbir Gün)³²⁰.

*Tutî-name*³²¹.

Aziz Efendi, *Muhayyelat*³²².

Kitaplıklarda göremediğim, ya da kaynaklarda bulup tesbit edemediğim daha başka hikâyeler elbet vardır. Ancak, divan edebiyatı çerçevesi içinde kaleme alınmış başlıca hikâyelerimiz bunlardır. Bu liste dışında kalanların büyük önem taşıyacağını sanmıyorum.

316 Lamiî'nin, İst. Üniver. Ktp., No. 1194.

317 Yazarı bilinmeyen nüsha, TDK Ktp., No. A 64 ve B 17.

318 Lutfî'nin (*OSM*, c. 2, s. 11).

319 *Binbir Gece*, basılmıştır, yazması, Bayezit Genel Ktp., No. 5354, I. cilt.

320 *Binbir Gün*, 4 cilt olarak basılmıştır, 2. basım, 1 cilt, İstanbul 1290.

321 *Tutî-name*, basılmıştır, İstanbul 1257.

322 *Muhayyelat*, basılmıştır, İstanbul 1268.